

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Проректор з навчальної роботи

_____ Л.І.Чорний
(підпис) (ініціали, прізвище)

19 вересня 2019 року

м.п.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»
для підготовки на першому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра
за спеціальністю 293 Міжнародне право
галузі знань 29 Міжнародні відносини
за денною формою навчання**

ЗМІСТ

Стор.

1.	Структура вивчення навчальної дисципліни	–	2
	1.1. Тематичний план навчальної дисципліни	–	2
	1.2. Лекції		3
	1.3. Семінарські заняття	–	12
	1.4. Самостійна робота студентів	–	55
	1.5. Індивідуальні завдання	–	65
	1.6. Підсумковий контроль	–	69
2.	Схема нарахування балів	–	72
3.	Рекомендовані джерела	–	74
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті	–	75

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

1.№ теми	Назва теми	Кількість годин					
		Денна форма навчання					
		Усього	у тому числі				
Лекції	Сем. (прак).		Лабор.	Ін.зав.	СРС		
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Тема 1. Державний лад країн Стародавнього Сходу (IV-III тисячоліття – VI ст. до н.е.)	8	2	2	-	-	4
2.	Тема 2. Держава і право античного світу (VIII - ст. до н.е - VI ст.н.е.)	8	2	2	-	-	4
3.	Тема 3. Державний устрій і право країн Західної Європи в середні віки і в епоху Реформації (V – XVIст.ст.)	8	2	2	-	-	4
4.	Тема 4. Держава і право Київської Русі у період зародження, становлення та феодальної роздробленості (VI – початок XIII ст.)	8	2	2	-	-	4
5.	Тема 5. Галицько-Волинська держава – спадкоєниця Київської Русі-України	8	2	2	-	-	4
6.	Тема 6. Українські землі під владою Литви та Польщі (кінець XIV – перша половина XVII ст.)	8	2	2	-	-	4
7.	Тема 7. Державний устрій і право феодальної Польщі (X – XVIII ст.ст.)	6	2	2	-	-	2
8.	Тема 8. Становлення української державності та права в роки Визвольної війни 1648 – 1654 рр.	8	2	2	-	-	4
9.	Тема 9. Держава і право України в період козацько-гетьманської доби (середина XVII – кінець XVIII ст.)	8	2	2	-	-	4
10.	Тема 10. Суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації української державності (кінець XVIII – XIX ст.)	8	2	2	-	-	4
11.	Тема 11. Державний устрій і право феодальної Росії (XII – XIX ст.ст.)	8	2	2	-	-	4
12.	Тема 12. Державний устрій і право країн феодальної Азії. (кін. XVII – XVIII ст.)	8	2	2	-	-	4
13.	Тема 13. Буржуазні революції в Англії та Франції. Утворення буржуазної держави (XVII - XVIII ст.)	8	2	2	-	-	4

1	2	3	4	5	6	7	8
14.	Тема 14. Виникнення та становлення США (XVII – XIX ст.ст.).	8	2	2	-	-	4
15.	Тема 15. Держава і право країн Індії та Китаю в Новітній період	4	2	-	-	-	2
16.	Тема 16. Державний устрій і право США і країн Західної Європи в Новітній період	8	2	2	-	-	4
17.	Тема 17. Відродження Української державності (березень 1917 – березень 1921 рр.)	8	2	2	-	-	4
18.	Тема 18. Утворення УСРР. Становлення її державного апарату й основ права. Держава і право в умовах нової економічної політики та в період тоталітарно-репресивного режиму (1917 1940-х рр.)	6	1	1	-	-	4
19.	Тема 19. Держава і право України в роки Другої світової війни, у повоєнні роки і в період десталінізації та застою (1941 – перша половина 1980-х рр.)	6	1	1	-	-	4
20.	Тема 20. Держава і право України в період перебудови та становлення сучасної Української держави (1985 – початку XXI ст.)	8	2	2	-	-	4
	Всього годин	150	38	36	-	-	76

1.2. Лекції

№ з)п	Назва і план теми	Кількість годин
1	2	3
1.	Державний лад країн Стародавнього Сходу (IV-III тисячоліття – VI ст. до н.е.)	2
1.1	Загальна характеристика країн Стародавнього Сходу	
1.2.	Державний устрій і право Стародавнього Єгипту	
1.3	Державний устрій і право Вавилону	
1.4.	Державний устрій і право Індії	
1.5	Державний устрій і право Китаю	
2.	Тема 2: Держава і право античного світу (VIII - ст. до н.е - VI ст.н.е.)	2
2.1	Характеристика суспільно-політичного ладу в Греції „гомерівської доби”.	
2.2.	Розклад первіснообщинного ладу і утворення Афінівської держави. Реформи Тезея.	
2.2.1	Реформи Солона.	
2.2.2	Реформи Клісфена.	
2.2.3	Реформи Ефіальта і Перікла.	
2.3	Греко-перські війни. Реформи Ефіальта і Перікла.	

2.4	Суспільний устрій Афін.	
2.5	Державний устрій (народні збори, рада 500, геліея, колегія 10 стратегів, архонти, ареопаг, армія).	
2.6	Суд, судочинство і основні риси права.	
2.7	Організація римського суспільства до утворення держави (X-VI ст. до н.е.).	
2.8	Виникнення держави у Римі. Реформи Сервія Тулія.	
2.9	Суспільний устрій римської республіки.	
2.10	Державний устрій Риму в період республіки: а) народні збори, їх види і роль; б) сенат; в) магістратура; г) збройні сили; д) судова система; е) управління провінціями.	
2.11	Криза рабовласницького способу виробництва. Криза республіканського ладу (законодавство Гракхів; повстання рабів; військова реформа Марія; диктатура; тріумвірати).	
2.12	Перехід від республіки до монархії. Суспільний та державний лад Римської - держави в період: а) принципату; б) домініату.	
2.13	Реформи імператора Діоклетіана. Поділ імперії на східну і західну.	
2.14	Реформи Костянтина. Падіння західно-римської держави.	
3.	Тема 3: Державний устрій і право країн Західної Європи в середні віки і в епоху Реформації (V – XVIст.ст.)	2
3.1	Виникнення феодальної держави, її розвиток в IX-XII ст. Реформи Людовика IX.	
3.2	Станово-представницька монархія у Франції. Зміни в суспільному ладі. Державний устрій. Генеральні штати та	
3.3	Паризький парламент.	
3.4	Становлення абсолютизму. Реформи кардинала Ришельє та Людовика XIV.	
3.5	Державний устрій Франції в добу абсолютизму.	
3.6	Джерела та характерні риси права середньовічної Франції.	
3.7	Англо-саксонські держави на території Британії.	
3.8	Нормандське завоювання Британії (XI ст.) та його вплив на суспільно-політичний устрій країни. Реформи короля	
3.9	Генріха II у XII ст.	
3.10	Велика Хартія Вольностей 1215 р., її зміст та оцінка.	
3.10	Станово-представницька монархія у Англії.	
3.11	Огороджування селянських та общинних земель. "Криваве законодавство".	
3.12	Виникнення, структура, компетенція парламенту.	

3.13	Встановлення та особливості англійського абсолютизму.	
3.14	Державний устрій Англії в період абсолютизму. Роль парламенту.	
3.15	Судова система Англії. Інститут присяжних.	
3.16	Джерела та характеристика основних галузей права феодальної Англії.	
3.18	Утворення і розвиток феодальної держави. Особливості цього процесу.	
3.19	Правове становище окремих груп населення. Станово-представницька монархія, її державний устрій. Імперський Сейм, камеральний суд.	
	Встановлення князівського абсолютизму: його причини та наслідки.	
	Характеристика основних джерел та інститутів права:	
	а) Саксонське та Швабське зеркала.	
	б) Золота булла 1356 р.	
	в) Магдебурзьке право.	
	г) Кароліна 1532 р.	
4	Тема 4: Держава і право Київської Русі у період зародження, становлення та феодальної роздробленості (VI – початок XIII ст.)	2
4.1	Витоки української державності.	
4.2	Суспільний лад Київської Русі.	
4.3	Державний устрій: центральні органи влади, формування вищих органів управління, місцеві органи влади.	
4.4	Джерела права Київської Русі.	
4.5	Редакції та структура Руської Правди.	
4.6	Цивільно-правові норми Руської Правди.	
4.7	Кримінально-правові норми Руської Правди.	
4.8	Процесуальні норми Руської Правди та судоустрій Київської Русі.	
5	Тема 5: Галицько-Волинська держава – спадкоємниця Київської Русі-України	2
5.1	Розпад Київської Русі: причини, наслідки. Створення Галицько-Волинського князівства.	
5.2	Характеристика суспільного ладу Галицько-Волинського князівства.	
5.3	Державний лад Галицько-Волинського князівства. Вищі органи влади та управління. Система місцевого управління.	
5.4	Правова система Галицько-Волинського князівства.	
6.	Тема 6: Українські землі під владою Литви та Польщі (кінець XIV – перша половина XVII ст.)	2

6.1	Особливості формування та становлення Литовсько-Руської	
6.2	держави.	
6.3	Характеристика суспільно-політичного ладу Великого	
6.4	князівства Литовського.	
6.5	Прийняття, джерела і структура Литовських статутів.	
6.6	Основні риси цивільного права.	
6.6	Основні риси кримінального права.	
	Судові органи і процесуальне право.	
7	Тема 7: Державний устрій і право феодальної Польщі (X – XVIII ст.ст.)	2
7.1	Утворення Польського князівства, його державний устрій (X – XIV ст.)	
7.2	Особливості становлення станово-представницької монархії в Польщі. Кошицький привілей, Нешавські статuti, Радомська конституція (XIV – XVI ст.)	
7.3	Утворення Речі Посполитої в 1569 р. та характеристика її державного устрою. Генріхові артикули.	
7.4	Судова та правова система Речі Посполитої. Судова реформа другої половини XVI ст.	
7.5	Ослаблення Речі Посполитої у другій пол. XVII – XVIII ст. внаслідок шляхетської анархії та зовнішніх війн.	
7.6	Повстання під проводом Костюшка. Конституція 1792 р. Три розподіли Речі Посполитої (кін. XVIII ст.)	
8	Тема 8: Становлення української державності та права в роки Визвольної війни 1648 – 1654 рр.	2
8.1	Причини, характер, періодизація національно - визвольної	
8.2	війни.	
	Формування української національної держави у 1648 - 1657 роках:	
8.3	– полково - сотенна система управління;	
8.4	– концепції національно - державного устрою.	
	Зміни в суспільному ладі.	
	Становлення і розвиток права Української держави (1648 - 1657 рр.):	
8.5	– джерела права;	
	– цивільно - правові норми;	
	– кримінально - правові норми.	
	Суд та судочинство.	
9	Тема 9: Держава і право України в період козацько-гетьманської доби (середина XVII – кінець XVIII ст.)	2
9.1	Перерозподіли території України між іноземними	
9.2	державами.	
	Юридичне оформлення приєднання України до Росії: українсько-російські договори другої половини XVII – XVIII ст. Звуження та ліквідація автономного устрою України.	
9.3		
9.4	Суспільний лад козацько-гетьманської держави. Ліквідація	

9.5	козацького стану та законодавче закріпачення селянства. Державний устрій козацько-гетьманської держави. Характеристика права козацько-гетьманської держави.	
10	Тема 10: Суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації української державності (кінець XVIII – XIX ст.)	2
10.1 10.2 10.3 10.4 10.5	Територія і господарство України в XIX ст. Суспільний устрій України у складі Російської держави. Державний устрій України. Кодифікація права в Україні в першій половині XIX століття. Реформи другої половини XIX ст. у Російській державі: проведення їх на Україні. Наслідки та значення.	
11.	Тема 11: Державний устрій і право феодальної Росії (XII – XIX ст.ст.)	2
11.1 11.2 11.3 11.4 11.5 11.6	Виникнення Московського князівства. Судебники Івана III та Івана IV – основні риси російського права XV-XVI ст. Проведення кодифікації у XVII ст.: Соборне уложення 1649 р.: а) Основні риси цивільного права: право власності, зобов'язальне право, спадкове право. б) Основні риси кримінального права: поняття і види злочинів, мета і система покарань. Особливості станово-представницької монархії в Росії (2 пол. XVII – XVIII ст.). Діяльність Земського Собору. Формування і розвиток абсолютної монархії (кін. XVII – поч. XX ст.): Систематизація російського законодавства у XIX ст.	
12.	Тема 12: Державний устрій і право країн феодальної Азії. (кін. XVII – XVIII ст.)	2
12.1 12.2 12.3 12.4 12.5 12.6	Утворення Візантійської держави. Державний лад Візантії у V-VII ст. Особливості розвитку феодальних відносин. Суспільний устрій країни в V-VII ст. Еволюція суспільного устрою і державного ладу в VIII-XV ст. Виникнення Арабського Халіфату, його розвиток та занепад. Основні риси суспільного та державного устрою Арабського Халіфату. Виникнення Османської імперії. Її державний та суспільний устрій. Особливості формування правової системи та судочинства Туреччини.	
13.	Тема 13: Буржуазні революції в Англії та Франції. Утворення буржуазної держави (XVII - (XVIII ст.)	2
13.1 13.2	Причини, етапи і особливості англійської буржуазної революції XVII ст. Петиція про право 1628 р. Англія на першому етапі революції. Зміни в державному	

13.3	устрої і праві. Трирічний акт 1641р. Велика ремонстрація 1641 р. Проголошення та суспільно-політичний устрій республіки (1649-1658 рр.). Конституційні акти:	
13.4	а) Навігаційний акт 1651 р.; б) Знаряддя правління 1653 р. - конституція Англійської республіки. Прийняття та характеристика "Габеас корпус акту" 1679 р. "Славна революція" 1688-1689 рр. Конституційні акти:	
13.5	а) Біль про права 1689 р.;	
13.6	б) Акт про престолонаслідування 1701 р. Причини, рушійні сили і етапи буржуазної революції у Франції.	
13.7	Декларація прав людини і громадянина 1789 р. її зміст і характеристика.	
13.8	Прийняття, зміст, оцінка першої конституції Франції 1791 р.	
13.9	Перша Французька республіка. Якобінська диктатура. Термідоріанський переворот. Конституція 1795 р. Конституція 1799 р. Встановлення диктатури Наполеона. Державний устрій та правова система першої французької імперії.	
13.10		
13.11		
14.	Тема 14: Виникнення та становлення США (XVII – XIX ст.ст.).	2
14.1	Політичне і соціально-економічне становище англійських колоній у XVII- XVIII ст.ст.	
14.2	Війна за незалежність. «Декларація Незалежності»	
14.3	Конституція США 1787 року.	
14.4	Громадянська війна 1861-1865 рр. Законодавство періоду громадянської війни.	
14.5	Економічні та політичні наслідки громадянської війни. Другий цикл поправок до конституції США (13-15).	
14.6	Реконструкція Півдня. Виникнення Ку-клукс-клану, суду Лінча. "Чорні кодекси".	
14.7	Утворення та діяльність республіканської та демократичної партій.	
14.8	Соціально-політичний розвиток країни кінця XIX ст. - початку XX ст. Закон Шермана 1890 р.	
15.	Тема 15: Держава і право країн Індії та Китаю в Новітній період	2
15.1	Ліквідація інституту монархії в Китаї та формування президентської республіки на поч. XX ст.	
15.2	Перша громадянська війна в Китаї та її окупація Японією (20 – 30-і рр. XX ст.)	
15.3	Друга громадянська війна в Китаї та проголошення КНР	
15.4	1949 р.	
15.5	Розвиток КНР за правління Мао Цзедуна (50 – 80-і рр. XX ст.)	
15.6	Основні риси державного устрою та права Китаю в сучасний період.	

	Утворення незалежної Індійської республіки та її характеристика.	
16.	Тема 16: Державний устрій і право США і країн Західної Європи в Новітній період	2
16.1	Характерні риси економічного і політичного розвитку США після 1-ї світової війни. Криза 1928-1932 рр.	
16.2	"Новий курс" президента Рузвельта: а) в галузі промисловості, сільського господарства та фінансів;	
16.3	б) в галузі соціальної та політичній. Закон Вагнера 1935 р.	
16.4	Поправки до конституції США (16-27).	
16.5	Держава і право США на сучасному етапі.	
16.6	Характерні риси та основні напрямки державно-правового розвитку Великобританії після першої світової війни. Державний устрій Великобританії: а) Парламент; б) Уряд;	
16.7	в) Королівська влада.	
16.8	Реформа парламенту 1949 р.	
16.9	Зміни у виборчому праві. Виборчі реформи 1918, 1928,	
16.10	1949, 1969 рр. Партійна система Великобританії.	
16.11	Розпад британської колоніальної імперії.	
16.12	Вестмінстерський статут 1931 р. Характерні джерела та основні риси права Великобританії.	
16.13	Друга світова війна, поразка Франції у війні з гітлерівською Німеччиною. "Держава Віші".	
16.14	Визволення Франції від гітлерівської окупації і прийняття	
16.15	конституції IV-ої республіки (1946 р.)	
16.16	Структура, зміст і характеристика конституції 1946 р.	
16.17	Причини і суть змін конституції в період 1947-1957 рр. Прийняття конституції Франції 1958 р., її зміст і оцінка.	
16.18	Наступні зміни державного устрою і політичного режиму	
16.19	V-ї Республіки у Франції. Партійна система у країні. Німеччина після поразки у II світовій війні. Постдамські	
16.20	угоди 1945 р.	
16.21	Утворення ФРН і НДР, основні напрямки їх державно-правового розвитку. Боннська конституція 1949 р. Структура зміст та її характеристика. Договір про об'єднання 1990 р. Основні тенденції розвитку державного устрою та правової системи.	
17	Тема 17: Відродження Української державності (березень 1917 – березень 1921 рр.)	2
17.1	Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради	

17.2	(березень 1917 – квітень 1918 рр.): – відродження української держави. Універсали Центральної Ради; – державно-правові відносини в УНР при формуванні органів влади; – основні риси права та Конституція УНР. Судова система УНР.	
17.3	Українсько-гетьманська держава (квітень – листопад 1918 р.): – встановлення гетьманату. Організація влади та управління в Українській державі; – правова система і правоохоронні органи за гетьманської влади. Українська Народна Республіка періоду Директорії: – формування Директорії та її прихід до влади. Основні риси державного ладу; – законодавча діяльність, судова система та право УНР періоду Директорії.	
18	Тема 18: Утворення УСРР. Становлення її державного апарату й основ права. Держава і право в умовах нової економічної політики та в період тоталітарно-репресивного режиму (1917-1940-х рр.)	1
18.1	Перший Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові та його рішення. Проголошення УСРР (25.12.1917 р.).	
18.2	Створення державного апарату.	
18.3	Судова система й правоохоронні та репресивні органи. Становлення основ права.	
18.4	Конституція УСРР 1919 р.	
18.5	Запровадження нової економічної політики в Україні. Перебудова державного апарату у зв'язку із введенням	
18.6	НЕПу і утворенням СРСР. Адміністративно-територіальна реформа в Україні.	
18.7	Утворення в її складі автономної Молдавської СРР.	
18.8	Судова система та правоохоронні органи.	
18.9	Основні риси права. Перша кодифікація радянського права.	
19.10	Суспільно-політичне життя в Україні за умов утвердження	
19.11	сталінської диктатури. Державний лад: вищі органи влади і місцеве управління	
19.12	Централізація правоохоронної системи і посилення ролі	
19.13	позасудових репресивних органів. Правова система. Прийняття та основний зміст Конституції УРСР 1937 р. Вхідження Західної України і Північної Буковини до УРСР та їх правові основи.	
19	Тема 19: Держава і право України в роки Другої світової війни та повоєнні роки і в період десталінізації	1

	та застою (1941 – перша половина 1980-х рр.)	
19.1	Напад фашистської Німеччини на СРСР. Встановлення німецького окупаційного режиму.	
19.2	Спроби відновлення української національної державності з боку ОУН.	
19.3	Перебудова державного апарату на воєнний лад. Реорганізація судових та правоохоронних органів.	
19.4	Зміни у праві та законодавстві в період війни.	
19.5	Суспільно-політичне життя України в перші післявоєнні роки.	
19.6	Державний лад: вищі органи влади та місцевого управління.	
19.7	Державний лад: вищі органи влади та місцевого управління.	
19.8	Державний лад: вищі органи влади та місцевого управління.	
19.9	Перебудова правоохоронних органів.	
19.10	Правова система. Друга кодифікація українського законодавства.	
19.11	Політичне та соціально-економічне становище в Україні:	
19.12	суть і причини кризових явищ. Зміни в соціальній структурі населення.	
19.13	Державний лад: вищі органи влади та місцеве управління. Державницькі ідеї в програмах опозиційних організацій. Судова система та правоохоронні органи. Зміни в правовій системі. Конституція УРСР 1978 р.	
20	Тема 20. Держава і право України в період перебудови та становлення сучасної Української держави (1985 – початку ХХІ ст.)	2
20.1	Вплив перебудови на суспільно-політичні процеси в Україні.	
20.2	Вплив перебудови на суспільно-політичні процеси в Україні.	
20.3	Реформування державного апарату.	
20.4	Зміни в законодавстві та судовій системі. Зміни в статусі УРСР як союзної республіки з прийняттям Декларації про державний суверенітет України Верховною Радою УРСР і її історичне значення.	
20.5	Верховною Радою УРСР і її історичне значення. Проголошення Акта про незалежність України та його всенародне схвалення.	
20.6	Проголошення Акта про незалежність України та його всенародне схвалення.	
20.7	Ліквідація СРСР.	
20.8	Державне будівництво на сучасному етапі.	
20.9	Формування судової системи.	
20.10	Правова система. Підготовка та прийняття Конституції України 1996 року.	
	Усього	38

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1

Питання для усного опитування та дискусії

Тема 1: Державний лад країн Стародавнього Сходу (IV-III тисячоліття – VI ст. до н.е.)

1. Закони царя Хаммурапі:

- а) загальна характеристика: історія знахідки, структура, принципи;
- б) державний лад та суспільний устрій Стародавнього Вавилону;
- в) право власності: форми і об'єкти. Режим умовного володіння (ілку);
- г) зобов'язальне право: види договорів і зобов'язань з деліктів;
- д) шлюбно-сімейне і спадкове право;
- е) кримінальне право і судовий процес.

2. Закони Ману:

- а) загальна характеристика: історія створення, структура, форма викладу правових приписів;
- б) варновий устрій;
- в) право власності: форми і об'єкти;
- г) зобов'язальне право: види договорів і зобов'язань з деліктів;
- д) регулювання шлюбно-сімейних відносин;
- е) кримінальне право і судовий процес.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: Месопотамія, Межиріччя, Шумер, Вавилон, патесі, лугаль, авілуми, мушкенуми, вардуми, ілку, тірхату, тамкари, жерці, раби, общинники, ордалії, Веди, брахманізм, буддизм, арії, анарії, варна, брахмани, кшатрії, вайші, шудри, дхарма.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується розпочати з загальної характеристики Законів Хаммурапі: історії знахідки, структури, принципів; окрему увагу звернути на особливості державного ладу та суспільного устрою Стародавнього Вавилону; зробити порівняння шлюбно-сімейного і спадкового права, а також кримінального права і судового процесу.

2. Вивчаючи **друге питання**, зверніть увагу на форму викладу правових приписів у Законах Ману, зверніть увагу на те, який вплив мала релігія на формування варнового устрою; детально розгляньте форми і об'єкти права власності за Законами Ману.

Семінарське заняття 2

Тема 2: Держава і право античного світу (VIII - ст. до н.е - VI ст.н.е.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Характеристика суспільно-політичного ладу в Греції „гомерівської доби”, розклад первіснообщинного ладу і утворення Афінівської держави. Реформи Тезея.
2. Реформи Солона. Реформи Клісфена.
3. Греко-перські війни. Реформи Ефіальта і Перікла.
4. Суспільний та державний устрій (народні збори, рада 500, геліея, колегія 10 стратегів, архонти, ареопаг, армія) Афінів.
5. Суд, судочинство і основні риси права.
6. Організація римського суспільства до утворення держави (X-VI ст. до н.е.).
7. Виникнення держави у Римі. Реформи Сервія Тулія. Суспільний та державний устрій Риму в період республіки:
 - а) народні збори, їх види і роль;
 - б) сенат;
 - в) магістратура;
 - г) збройні сили;
 - д) судова система;
 - е) управління провінціями.
8. Криза рабовласницького способу виробництва. Криза республіканського ладу (законодавство Гракхів; повстання рабів; військова реформа Марія; диктатура; тріумвірати).
9. Перехід від республіки до монархії. Суспільний та державний лад Римської - держави в період:
 - а) принципату;
 - б) домінату.
10. Реформи імператора Діоклетіана. Поділ імперії на східну і західну. Реформи Костянтина. Падіння західно-римської держави.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: антична держава, класичне рабство, дорійці, ахейці, іонійці, філіи, фратрії, Буле, Агора, Базилевс, демос, місто-поліс, архонт, полемарх, Ареопаг, Геліея, остракізм, літургія, метки, квірити, клієнти, плебеї, патриції, раби, Рекс, Народні збори, Сенат, жрецькі колегії, центурія, магістратура, консули, претори, народні трибуни, диктатор, едикти магістратів, «Закони XII таблиць», звичаї, право народів, тріумвірат, принципат, домінат, едикти, декрети, рескрипти, мандати, кодифікація Юстиніана.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого, другого та третього питань** рекомендується звернути увагу на аналіз змісту реформ Тезея, Солона і Клісфена, проаналізувати наслідки греко-перської війни, а також порівняти між собою реформи Ефіальта і Перікла .

2. Вивчаючи **четверте питання**, дайте визначення таких понять: народні збори, рада 500, геліея, колегія 10 стратегів, архонти, ареопаг, а також зробіть

детальну характеристику суспільного і державного ладу Афін у наведену добу. Охарактеризуйте становище особисто залежного населення як суб'єктів права.

3. При підготовці до **п'ятого та шостого питань** зверніть увагу на основні риси права, порівняйте права різних верств населення, а також організацію римського суспільства до утворення держави (X-VI ст. до н.е.).

4. Готуючись до відповіді на **сьоме питання** проаналізуйте реформи Сервія Тулія, дайте визначення таких понять: народні збори; сенат; магістратура; збройні сили; судова система; управління провінціями.

5. У **восьмому питанні** проаналізуйте наслідки диктатури та військової реформи, з'ясуйте причини повстання рабів і поясніть значення тріумвіратів.

6. Розгляд дев'ятого **питання** розпочніть з аналізу причин і наслідків переходу Римської держави від республіки до монархії, а також характеристики суспільного і державного ладу Римської держави в періоди принципату і домінанту.

7. При підготовці до **десятого питання** рекомендується з'ясувати причини поділу імперії на східну та західну, а також виходячи з цього, до яких наслідків привело таке рішення, а також визначити чому відбулося падіння західно-римської держави.

Семінарське заняття 3

Тема 3: Державний устрій і право країн Західної Європи в середні віки і в епоху Реформації (V – XVIст.ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Виникнення феодальної держави, її розвиток в IX-XII ст. Реформи Людовика IX.
2. Станово-представницька монархія у Франції. Зміни в суспільному ладі. Державний устрій. Генеральні штати та Паризький парламент.
3. Становлення абсолютизму. Реформи кардинала Ришельє та Людовика XIV. Державний устрій Франції в добу абсолютизму. Джерела та характерні риси права середньовічної Франції.
4. Англо-саксонські держави на території Британії. Нормандське завоювання Британії (XI ст.) та його вплив на суспільно-політичний устрій країни. Реформи короля Генріха II у XII ст.
5. Велика Хартія Вольностей 1215 р., її зміст та оцінка.
6. Станово-представницька монархія в Англії. Встановлення та особливості англійського абсолютизму. Державний устрій Англії в період абсолютизму. Роль парламенту. Джерела та характеристика основних галузей права феодальної Англії.
7. Утворення і розвиток феодальної держави в Німеччині. Особливості цього процесу. Станово-представницька монархія, її державний устрій. Встановлення князівського абсолютизму: його причини та наслідки.
8. Характеристика основних джерел та інститутів права:
 - а) Саксонське та Швабське зерцала.
 - б) Золота булла 1356 р.
 - в) Магдебурзьке право.
 - г) Кароліна 1532 р.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: домен, прево, хрестові походи, Генеральні штати, Паризький парламент, ордонанс, гугеноти, кутюми, капітулярії, канонічне право, міське право, бритти, кельти, нормани, керли, ерли, віллани, шериф, парламент, палата лордів, палата громад, джентрі, Зоряна палата, Вестмінстер, Суд справедливості, прецедент, соліситор, барристер, тризн, фелонія, місдімінор, князівський абсолютизм, рейхстаг, курфюрсти, Реформація, Селянська війна, Тридцятилітня війна, гофрат, гофтаг, ландтаг.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого, другого та третього питань** рекомендується чітко розмежувати періоди розвитку цієї державності: феодальної роздробленості, станово-представницької і абсолютної монархії, не слід випускати з уваги її характеристику основних галузей та інститутів права, визначити значення джерел та характерні риси права середньовічної Франції.

2. Готуючись до відповіді на **четверте питання**, з'ясуйте особливості державно-правового розвитку Англії, наслідки та причини Нормандського завоювання Британії, а також проаналізуйте р Реформи короля Генріха II у XII ст.

3. Відповідь на **п'яте питання** вимагає аналізу Великої Хартії Вольностей 1215 р., детального аналізу її змісту та надання оцінки (негативної чи позитивної).

4. Підготовка **шостого питання** семінару вимагає аналізу причин встановлення та визначення особливостей англійського абсолютизму, визначення ролі парламенту, характеристикі Джерел та основних галузей права феодальної Англії.

5. Готуючись до відповіді на **сьоме питання**, слід зазначити особливості процесу утворення і розвитку феодальної держави в Німеччині, аналізу державного устрою станово-представницької монархії, визначення причин та наслідків встановлення князівського абсолютизму.

6. При розгляді **восьмого питання** слід зосередити увагу на детальній характеристикі основних джерел та інститутів права, визначити їх особливості а також порівняти їх між собою.

Семінарське заняття 4

Тема 4: Держава і право Київської Русі (IX – початок XIII ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Витоки української державності.
2. Суспільний лад Київської Русі.
3. Державний устрій: центральні органи влади, формування вищих органів управління, місцеві органи влади.
4. Джерела права Київської Русі.
5. Редакції та структура «Руської правди».
6. Цивільно-правові норми «Руської правди».
7. Кримінально-правові норми «Руської правди».
8. Процесуальні норми «Руської правди» та судоустрій Київської Русі.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є венеційська спільнота, антське царство, військова демократія, титул великого князя, удільні князівства, боярська рада, віче, князівські з'їзди, десяткова та двірсько-вотчина системи управління, княжі урядовці, бояри, дружинники, «біле» та «чорне» духовенство, вільні общинники, смерди, рядовичі, закупи, холопи, челядь, задушні люди, кровна помста, потік і пограбування, віра, продаж, урок, головщина. епітимії, судові докази: власне зізнання підозрюваного, свідчення видоків, свідчення послухів, ордалії, судовий поєдинок, світські суди: общинні, князівські, вічові, домені альні, церковні суди.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується розпочати з характеристики процесу формування державності у східних слов'ян. Зверніть увагу на чотири умовні етапи проходження державотворення у східних слов'ян від військово-демократичної організації племен до ранньофеодальної держави у першому тисячолітті нашої ери. Розкрийте основний зміст та специфічні риси державотворення на кожному з цих етапів. Проаналізуйте розселення та звички венеційців, антів та слов'ян. З'ясуйте, дією яких внутрішніх та зовнішніх факторів був зумовлений процес консолідації слов'янських земель.

2. Вивчаючи **друге питання**, зверніть увагу на те, що населення Київської Русі поділялося на чисельні соціальні верстви, в яких не відстежувався соціально замкнутий характер. Тогочасне суспільство умовно можна поділити на три великі категорії: панівна верхівка, особисто вільна верства, феодально залежне населення. При характеристиці панівної верхівки проаналізуйте ієрархічну структуру та зміни в її складі. Розкрийте соціально-правове становище вільного населення Київської Русі. З'ясовуючи характеристику феодально залежного населення, необхідно виділити напівзалежні та повністю залежні верстви. Визначте особливості соціально-правового становища економічно залежних верств та правові механізми охорони їх особистої свободи. Охарактеризуйте становище особисто залежного населення як суб'єктів права.

3. При підготовці до **третього питання** зверніть увагу на принципи формування давньоруської системи політичної влади. Охарактеризуйте форму правління, форму державного устрою та форму політичного режиму Київської Русі.

Розкрийте склад повноваження та систему органів центрального управління, пояснюючи, які тенденції вони уособлювали. Узагальнюючи правові джерела, вкажіть на роль віче та снемів у системі органів центрального управління. Означте систему адміністративно-територіального управління, розкриваючи необхідність переходу від десятичної до двірсько-вотчинної системи управління.

Охарактеризуйте повноваження посадових осіб, які здійснювали управлінські функції. Окресліть органи місцевого селянського самоврядування та розкрийте його функції.

4. Готуючись до відповіді на **четверте питання**, зазначте, що до джерел права Київської Русі, в першу чергу, необхідно віднести звичаєве право. Розкрийте, яким чином у процесі становлення державності звичаї трансформувались у норми звичаєвого права, за яких обставин звичаї стали загальнообов'язковими для виконання.

Важливим джерелом давньоруського права стали міжнародні договори Русі з Візантією. Зверніть увагу на договори 907, 911, 944 та 971 років, які дійшли до нас на сторінках «Повісті минулих літ». Ними врегульовувалися торговельні відносини руських купців у Візантії. Одночасно в них можна віднайти норми цивільного, кримінального, міжнародного та процесуального права.

Серед джерел давньоруського права важливе місце займає княже законодавство – договори між удільними князями, договори з народом. Тексти договорів не збереглися, але про них згадується в літописах. Окремим різновидами княжого законодавства є княжі грамоти, устави, уроки. З'ясуйте принципову відмінність уставів від уроків.

Окреме місце серед джерел давньоруського права займає церковне законодавство, яке містило норми канонічного права, що регулювало відносини між церквою та державою, всередині церкви і між церквою й паствою. Проаналізуйте устави Володимира Святославовича та Ярослава Мудрого, в яких відображені сімейно-шлюбні відносини.

Для всебічного вивчення питання висвітліть рецепцію норм іноземного права. Зверніть увагу на аналіз візантійських джерел права: «Номоканони» (Кормчі книги), до складу яких входили правила апостолів, отців Церкви, постанови Вселенських соборів, численні закони візантійських імператорів, що стосувалися церковних справ. Доцільно відзначити про болгарський збірник «Закон судний людям» як джерело права.

5. **П'яте питання**, яке виноситься на заняття, пов'язане із загальною характеристикою трьох редакцій «Руської правди» (коротка, розширена та скорочена). У кожній відображені певні періоди розвитку феодалізму в Київській Русі.

Коротка редакція «Руської правди» є найдавнішою. У її тексті відмічені фрагменти, які належать до періоду VIII – IX ст. Вона поділяється на кілька частин:

- *«Правда Ярослава»*. Складалася з 18 статей, яку пов'язують з державною та правовою діяльністю Ярослава Мудрого. У документі визначено право кровної помсти за вбивство. Предметом правового захисту тут виступає життя, тілесна недоторканність, честь дружинної знаті. *«Правда Ярослава»* порушувала питання про правове становище челяді і холопів, про спадкоємництво, про земельну власність.

- *«Правда Ярославичів»*. Розроблена синами Ярослава Мудрого, доповнювалась статтями захисту князівського маєтку та князівської земельної власності. Тут простежується специфіка феодального права привілею, скасування кровної помсти, заміна її системою грошових стягнень та спрямування штрафу не потерпілим, а до державної скарбниці.

- «*Покон вірний*» (ст. 42). Встановлює порядок стягнення судових штрафів, накладених за протиправні діяння.

- «*Урок мостникам*» (ст. 43). Встановлює порядок оплати праці осіб при ремонті доріг Новгороду.

Розширена редакція «Руської правди» відображає еволюцію феодального права в результаті подальшого соціально-економічного та політичного розвитку Київської Русі, в якому впорядковано низку нових норм, що захищають інтереси феодалів і пом'якшують суспільні суперечності в умовах занепаду Київської держави.

Вивчаючи текст розширеної редакції, визначте норми, які встановлюють порядок успадкування майна. З'ясуйте види успадкування та коло спадкоємців за законом. Обґрунтуйте причини виведення за межі кола спадкоємців жінок. Визначте, в яких випадках неповнолітнім спадкоємцям призначався опікун, якими були його права та обов'язки.

6. Розглядаючи **шосте питання**, слід врахувати, що норми цивільного права в Київській Русі містяться разом з іншими правовими нормами. Незважаючи на те, що не було створено спеціальний термін для позначення права власності, «Руська правда» певною мірою означає княжу, боярську та церковну власність у статтях, де вказується про княжі борті, межі, перевіси на деревах, купівлю та продаж, позику і поклажу майна, порядок повернення речі власнику. З'ясуйте основні форми набуття власності на землю та юридичну природу феодального і селянського землеволодіння.

Розкрийте зміст спадкового права. Проаналізуйте, як у спадковому праві відображено стану організації суспільства через систему привілеїв. З'ясуйте, за яким принципом успадковувався батьківський двір, розкрийте зміст його дії щодо різних суспільних верств.

Охарактеризуйте зобов'язальне право на Русі, з'ясовуючи основні види договорів (позики, позички, міни, купівлі-продажу, найму, поклажі) та порядок їх укладання.

Розкрийте зміст шлюбно-сімейного права після прийняття християнства (умови шлюбу та розлучення). З'ясуйте особливості правового статусу чоловіка, дружини, позашлюбних та законнароджених дітей.

7. При підготовці до **сьомого питання** слід мати на увазі, що давньоруське право не визначало загальних понять кримінального права, не надавало злочину суспільної небезпеки. Саме тому злочини називалися «образою», за канонічним правом – «гріхом». На основі аналізу статей «Руської правди» наведіть докази розвитку давньоруського кримінального права як права привілею.

Охарактеризуйте мету та види покарань на Русі. Поясніть причини відміни кровної помсти у Київській Русі.

8. Готуючись до відповіді на **восьме питання**, зверніть увагу на відсутність різниці між кримінальним та цивільним процесом. З'ясуйте сутність змагально-обвинувального характеру судового процесу. Охарактеризуйте основні етапи судового процесу: заклич, звід, гоніння сліду.

Спираючись на статті «Руської правди», означте основні види доказів (показання ордалії та присягу), які використовувалися в судовому процесі, розкрийте порядок їх застосування.

Залежно від категорії справ, що розглядалися судами, визначте їх юрисдикцію. Охарактеризуйте повноваження світських та церковних судів.

Семинарське заняття 5

Тема 5: Галицько-Волинська держава – спадкоєниця Київської Русі-України

Питання для усного опитування та дискусії

1. Утворення Галицького і Волинського князівств, їх об'єднання.
2. Характеристика суспільного ладу:
 - а) клас феодалів;
 - б) феодално залежні селяни;
 - в) міське населення.
3. Центральні органи влади й управління :
 - а) влада князя;
 - б) рада бояр;
 - в) віче.
4. Управління на місцях:
 - а) тисяцький;
 - б) воєвода;
 - в) посадник.
5. Судові органи та особливості правової системи.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є федеративна монархія, феодална роздробленість, «усобиці», етапи утворення та становлення Галицько-Волинського князівства, ярлик на управління землями, Золота Орда, боярство, селянство, «мужі графські» та «містичі», великий князь, боярська рада, віче, двірсько-вотчинна система управління, двірські чини: двірський, канцлер, стольник, оружник, отрок; військово-адміністративні чини: тисяцькі, посадники, соцькі та десяцькі; воєводства та воєводи, волості та волостелі, система «кормління», джерела права: звичаєве право, «Руська правда», князівське законодавство, магдебурзьке право, церковне право.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується ознайомитися з історією становлення Галицько-Волинського князівства, яке значною мірою сприяло подальшому розвитку українського державотворення. Слід звернути увагу на те, що цьому об'єднанню передував процес їхнього становлення й самостійного розвитку в складних суперницьких відносинах між собою. З'ясуйте послідовність етапів розвитку Галицько-Волинського князівства.

Зверніть увагу на внутрішньополітичні дії князя Данила Галицького для зміцнення князівства, гнучку зовнішню політику, завдячуючи якій вдалося зберегти державу під час татаро-монгольської навали.

2. Готуючись до відповіді на **друге питання**, з'ясуйте правове становище різних суспільних верств Галицько-Волинського князівства. При цьому зверніть

увагу на особливість Галицько-Волинської землі, в якій сформувалась досить сильна за економічним становищем боярська аристократія, що своїм впливом визначала внутрішню та зовнішню політику держави. До цієї соціальної групи входила верхівка духовенства, яке було звільнене від податків і не несло ніяких обов'язків перед державою.

Зверніть увагу на відмінності, які мали місце у правовому становищі селянства. Поясніть, чому в Галицько-Волинському князівстві не набуло поширення холопство.

З'ясуйте, які фактори сприяли бурхливому розвитку міст. Охарактеризуйте соціальний склад та правове становище міського населення.

3. Відповідь на **третє питання** вимагає аналізу політичної організації та системи управління Галицько-Волинського князівства. Охарактеризуйте форму правління князівства. Визначте, які характерні для Давньоруської держави риси державного устрою збереглися в Галицько-Волинському князівстві. Зверніть увагу на відмінності, які були притаманні його політичній організації, в чому полягали особливості державного управління. Розкрийте причини обмеження князівської влади та характер відносин князя з боярською радою.

Поясніть, чим обумовлювалося прискорене переростання десятичної форми управління у двірсько-вотчинну. Проаналізуйте склад, структуру, функції та компетенцію центральних органів влади, посадових осіб держави.

4. Підготовка **четвертого питання** семінару вимагає аналізу правових джерел з метою розкриття структури, функцій та компетенцій органів місцевого управління. З'ясуйте адміністративний поділ князівств у Галицько-Волинському князівстві, визначте адміністративний персонал для управління підвладною територією. Дайте пояснення системи «кормління», яка мала місце в діяльності органів місцевого управління.

5. Готуючись до відповіді на **п'яте питання**, слід зазначити, що впродовж існування князівства тут переважно діяли відомі з часів Київської Русі загальні принципи, інститути та форми регулювання суспільного життя. Зосередьте увагу на розгляді особливостей системи права Галицько-Волинської держави та факторів, що їх спричинили. Охарактеризуйте князівське законодавство, яке існувало у формі грамот, договорів, уставів, прав тощо. З'ясуйте правові джерела, які регламентували організацію управління містами й селами, право успадкування та купівлі-продажу феодалного землеволодіння, правове становище іноземних купців, розміри та форми повинностей міського населення.

Поясніть причини та особливості запровадження магдебурзького права в західноукраїнських містах. Розкрийте характерні риси цивільно-правового регулювання та кримінального права Галицько-Волинського князівства.

З'ясуйте, які категорії справ розглядалися судами, та визначте їх юрисдикцію. Охарактеризуйте повноваження світських та церковних судів.

Семінарське заняття 6

Тема 6: Литовсько-Руська держава і право (друга половина XIV - XVI ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Українські землі як об'єкт експансії сусідніх держав. Особливості литовського проникнення в Україну. Польсько-литовські унії і зміни в правовому статусі українських земель.

2. Державний лад.
3. Суспільний устрій України у складі Великого Князівства Литовського. Правова характеристика верст панівного та залежного населення.
4. Джерела права. Литовські статuti: зміст, значення. Основні риси цивільного, шлюбно-сімейного, кримінального та процесуального права.
5. Судова система.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є Велике князівство Литовське; литовська експансія; Кревська, Городельська та Люблінська унії; соціальний стан магнатів, шляхти, бояр, міщан, вільних, напіввільних та невільних селян; формування фільваркової системи; правове становище міщанства, великокнязівських і приватновласницьких міст; влада Великого князя; пан-рада; великий вальний сейм; урядовці Великого князя: маршалок земський, земський підскарбій, гетьман земський; місцеві органи влади; адміністративний поділ воєводств; «Судебник Казимира IV»; Литовська метрика; Литовські статuti: 1529 р. «Старий», 1566 р. «Волинський» і 1588 р. «Новий». Право власності на нерухомі та рухомі речі; способи набуття права власності; успадкування за законом та заповітом; сімейне право; етапи укладання шлюбу (сватання, оглядини, заручини, вінчання та весілля); майнові відносини подружжя; обставини розірвання шлюбу; опікунське право; необхідна оборона або стан крайньої необхідності; система злочинів: злочини проти релігії, політичні злочини, державні злочини, злочини проти особи, майнові злочини, злочини проти моралі та сім'ї. Смертна кара: проста і кваліфікована; система майнових покарань: «наклад», «шкода», «головщина»; «виволання», тюремне ув'язнення та покаяння; права-привілею; система судів: центральні, місцеві та спеціальні; центральні суди: великокнязівський, комісарські, асесорські, маршалкові суди, суд пани-ради, сеймовий суд, скарбовий суд, суд Головного литовського трибуналу, Люблінський трибунал; місцеві суди: домініальні, земські, гродські (замкові), підкоморські, копні та каптурові суди.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується з'ясувати обставини входження українських земель до складу Великого князівства Литовського. Охарактеризуйте погляди вчених на характер приєднання українських земель до складу Великого князівства Литовського. Проаналізуйте тексти польсько-литовських уній та поясніть, які наслідки вони мали для українських земель.

З'ясуйте, як проходив процес централізації Великого князівства Литовського. Проаналізуйте соціально-станову ієрархію князівства, звернувши увагу на зміни в процесі шляхтизації суспільства. Поясніть сутність та наслідки аграрної реформи для литовського суспільства.

Дайте загальну характеристику державного ладу Великого князівства Литовського. З'ясуйте, які зміни відбулися в повноваженнях центральних органів управління (Великого князя, пани-ради, Вального сейму) і якими факторами вони були спричинені. З'ясуйте, які особливості розвитку князівства вплинули на

формування центральних посад урядовців і розкрийте їх повноваження в Литовсько-Руській державі.

Охарактеризуйте систему місцевого управління після ліквідації удільних князівств, розкрийте повноваження воєвод, каштелянів, старост та інших посадовців. Відстежте, які зміни відбулися в устрої великих міст Литовсько-Руської держави за умов самоуправління.

2. Готуючись до відповіді на **друге питання**, з'ясуйте динаміку становлення джерельної бази права Литовсько-Руської держави й означте принцип формування правової системи великими князями й урядовцями, дотримуючись «старовини» й «давності» у розбудові державності. Охарактеризуйте діяльність литовських князів щодо формування загально-земських, обласних, волосних і міських привілеїв та означте їх відмінність.

Розкрийте значення міжнародних договорів Великого князівства Литовського як джерел права та «Судебника Казимира IV» 1468 року, з'ясуйте, які правові відносини вони врегульовували.

Охарактеризуйте причини, які зумовили кодифікацію права у Великому князівстві Литовському та за яких обставин було прийнято Статут 1529 р., Статут 1566 р. та Статут 1588 р. Розкрийте структуру цих статутів. Зверніть увагу на норми державного, приватного, кримінального та процесуального права.

З'ясуйте, яким із статутів було юридично оформлено шляхтизацію суспільно-політичного устрою Великого князівства Литовського і в чому це виявилось.

3. Розгляд **третього питання** варто розпочати з інституту права власності через аналіз еволюційних процесів феодалної власності на землю. У цьому аспекті важливо розглянути інститут застави. Визначте форми застави і відмінності між ними.

Охарактеризуйте розвиток у Литовсько-Руській державі сервітутного права. З'ясуйте, як статuti врегульовували ці відносини.

Якими процесами обумовлювався розвиток зобов'язального права. Означте зміни, які відбулися у цивільно-правових інститутах позики, купівлі-продажу, особистого найму, оренди, поклажі, дарування. Означте основні процедури укладання договорів.

Проаналізуйте розвиток сімейного права. Зверніть увагу на норми, що визначали умови взяття шлюбу, можливість та юридичні наслідки розлучення, розвиток цивільно-правового інституту опіки та поясніть, чим це було спричинено.

Проаналізуйте розвиток спадкового права. Розкрийте правові норми, які врегульовували спадкування за законом і за заповітом, право спадкування синами й дочками, встановлення обмежень при успадкуванні маєтностей.

4. Готуючись до **четвертого питання**, слід врахувати, що в кримінальному праві в більшій мірі відображена станова нерівність суспільства. Кримінально-правові норми, як і в інших системах феодалного права, мали характер права-привілеїв.

Охарактеризуйте основні види злочинів, поясніть, які з них належали до категорій найтяжчих і тяжких.

Розкрийте мету покарань та охарактеризуйте види покарань за русько-литовським кримінальним правом.

Сформулюйте основні риси феодалного кримінального права Великого князівства Литовського.

5. Готуючись до відповіді на **п'яте питання**, зверніть увагу на еволюційний розвиток державно-правових інститутів, які сприяли формуванню судової системи, що

складалась із центральних, місцевих і спеціальних судів. Охарактеризуйте юрисдикцію цих судів.

У середині XVI ст. була проведена реформа судової системи, за якої Великий князь заснував земські та гродські (замкові) суди. Другий Литовський статут доповнив судову систему підкоморськими судами. Охарактеризуйте юрисдикцію цих судів. З'ясуйте вплив станового та майнового становища на процесуальну правоздатність різних верств населення у Литовсько-Руській державі.

Визначте, в якому юридичному документі Великого князівства Литовського середини XVI ст. було встановлено елементи слідчого (інквізиційного) процесу. Охарактеризуйте зміст цього процесу та особливості його застосування на українських землях. Проаналізуйте призначення в суді представництва сторін. Охарактеризуйте види судових доказів.

Семінарське заняття 7

Державний устрій і право феодалної Польщі (X – XVIII ст.ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Утворення Польського князівства, його державний устрій (X – XIV ст.). Особливості становлення станово-представницької монархії в Польщі. Кошицький привілей, Нешавські статuti, Радомська конституція (XIV – XVI ст.)
2. Утворення Речі Посполитої в 1569 р. та характеристика її державного устрою. Генріхові артикули. Судова та правова система Речі Посполитої. Судова реформа другої половини XVI ст.
3. Ослаблення Речі Посполитої у другій пол. XVII – XVIII ст. внаслідок шляхетської анархії та зовнішніх війн. Повстання під проводом Костюшка. Конституція 1792 р. Три розподіли Речі Посполитої (кін. XVIII ст.)

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: магнати, шляхта, сеймик, Сейм, liberum veto, конфедерації, рокоші.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується з'ясувати, особливості державного устрою Польського князівства, причини і наслідки його утворення для сусідніх держав, зробити детальну характеристику наведених в плані семінарського заняття актів.

2. Готуючись до відповіді на **друге питання**, охарактеризуйте державний устрій Речі Посполитої, зробіть аналіз судової реформи другої половини XVI ст. (позитивні і негативні наслідки).

3. Підготовку до **третього питання** доцільно розпочати з аналізу причин ослаблення Речі Посполитої, причини повстання під проводом Костюшка, причини і наслідки першого, другого та третього поділів Речі Посполитої.

Семінарське заняття 8

Тема 8: Становлення української державності та права в роки Визвольної війни 1648 – 1654 рр.

Питання для усного опитування та дискусії

1. Державний устрій Української козацької держави за гетьманування Б. Хмельницького:
 - а) влада гетьмана;
 - б) Генеральна рада;
 - в) старшинська рада;
 - г) генеральна старшина та органи місцевого управління;
 - д) адміністративно-територіальний поділ.
2. Зміни в суспільному ладі в ході національно-визвольної боротьби українського народу за свою державність.
3. Джерела і розвиток права Української козацької держави в 1648 – 1657 рр.
4. Українсько-російський Переяславський договір 1654 року: юридична оцінка існуючих концепцій.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є козацько-гетьманська держава Військо Запорозьке, територія козацької держави, ліквідація великої й середньої земельної власності, фільварково-панщинної системи господарювання та кріпацтва, Велика військова рада, Гетьман, генеральний уряд, генеральні старшини: генеральний обозний, генеральний осавул, генеральний хорунжий, генеральний писар, генеральний суддя; полкові та сотенні уряди, адміністративно-територіальний полково-сотенний устрій, рангові землі, козацьке звичаєве право, універсали гетьмана, генеральні, полкові та сотенні суди, курінні суди, магістратські суди, Переяславська рада, Березневі статі Б. Хмельницького.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується з'ясувати, які кардинальні зміни відбулися внаслідок Визвольної війни у суспільному ладі, політичному та державному устрою Української козацької держави за гетьманування Б. Хмельницького.

Охарактеризуйте політичний лад держави Війська Запорозького. Розкрийте структуру, склад, порядок утворення й повноваження центральних органів влади та органів місцевого управління. Визначте порядок формування, функціонування та компетенцію цих органів. З'ясуйте, який адміністративно-територіальний поділ склався в державі під час війни.

2. Готуючись до відповіді на **друге питання**, охарактеризуйте соціально-економічні, військово-політичні засади та соціальні джерела формування нової панівної верстви українського суспільства. Поясніть, як відбувалося виокремлення козацтва в окремий соціальний стан та що сприяло зміцненню його соціально-економічного становища.

З'ясуйте соціально-економічне і правове становище української шляхти та означте, якими актами гетьманської влади визначались її права та привілеї.

Розкрийте зміни у соціально-правовому та економічному становищі селянства. Зробіть порівняльний аналіз правового становища селянства й козацтва. З'ясуйте, які зміни відбулися у складі та правовому становищі населення міст.

3. Підготовку до **третього питання** доцільно розпочати з характеристики змін у джерельній базі правової системи держави Б. Хмельницького. Проаналізуйте процес розвитку звичаєвого козацького права. Охарактеризуйте нові джерела права: рішення Військової ради, універсали, листи та грамоти Гетьмана, міжнародні договори, адміністративні та судові прецеденти.

Проаналізуйте, які зміни відбулися в інституті права власності. Охарактеризуйте процес розвитку козацького землеволодіння.

Розкрийте зміни у понятті та складі злочинів: які нові категорії злочинів з'явилися, а які зникли під час війни. Охарактеризуйте види злочинів, поясніть, які з них вважалися тяжкими. З'ясуйте, які види покарань були поширені під час війни. Поясніть, чим, на вашу думку, зумовлено більш жорстокі покарання, що застосовувалися в означений період.

Розкрийте порядок формування судових органів, їх склад та компетенцію. Визначте характерні риси судочинства.

4. При розгляді **четвертого питання** охарактеризуйте міжнародне становище України під час Визвольної війни. Оцініть дії Б. Хмельницького як політика-реаліста при пошуку союзників для вирішення питань зовнішньої підтримки молодій державі, яка була неспроможна чинити опір численним претендентам на землі та багатства України.

Охарактеризуйте нормативно-правові засади прийнятих рішень Переяславської ради (січень 1654р.) та українсько-московський договір (Статті Богдана Хмельницького, березень 1654 р.) і визначте, якого статусу України у складі Московської держави намагався досягти Б. Хмельницький. Враховуючи погляди вчених, з'ясуйте, який статус України було закріплено в остаточному варіанті українсько-московського договору.

Семінарське заняття 9

Тема 9: Держава і право України в період козацько-гетьманської доби (середина XVII – кінець XVIII ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Обмеження української державності за гетьманськими статтями другої половини XVII – кінець XVIII ст.
2. Характеристика суспільного ладу. Ліквідація козацького стану та законодавче закріпачення селянства.
3. Політичний лад і адміністративний устрій.
4. Розвиток українського права та судочинство в Гетьманщині. Судові реформи К. Розумовського. Кодифікація українського законодавства у XVIII ст.
5. Наслідки ліквідації політичної та правової автономії України.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є поділ на Правобережну і Лівобережну Україну, Андрусівське перемир'я, договір про «Вічний мир» між Польщею і Росією, поділ Речі Посполитої, козацько-гетьманська держава, стани українського населення у період козацько-гетьманської доби, Переяславські статті Ю. Хмельницького, Батуринські та Московські статті Івана Брюховецького, Глухівські статті гетьмана Дем'яна Многогрішного, Конотопські статті Івана Самойловича, Коломацькі статті Івана Мазепи, царський резидент при гетьмані, перша Малоросійська колегія, правління гетьманського уряду, знатне військове товариство: бунчукове, значкове та військове; українська шляхта, генеральний уряд, генеральна військова канцелярія, полковий уряд, магістратські та ратушні міста, кодифікація права, гайдамаки, реформи К. Розумовського, судова реформа 1760 р., реорганізація реєстрового війська, військові поселення, генерал-губернатор, генеральна скарбова канцелярія.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Підготовка до **першого питання** повинна включати аналіз окремих угод, які укладав з московським урядом кожний новообраний гетьман. Це Переяславські статті Юрія Хмельницького (1659 р.), Батуринські та Московські статті Івана Брюховецького (1663 р., 1665 р.), Глухівські статті гетьмана Дем'яна Многогрішного (1667 р.), Конотопські статті Івана Самойловича (1672 р.), Коломацькі статті Івана Мазепи (1687 р.), Решетилівські статті Івана Скоропадського (1709 р.). Укладання договорів під час обрання нового гетьмана найкраще відповідало московській орієнтації на обмеження суверенітету гетьманської України та скасування правових норм договору 1654 р.

2. **Друге питання** семінару рекомендується розпочати з аналізу змін в українському суспільстві в результаті перемоги українського народу у Визвольній війні. Означте місце українських феодалів, так званої шляхти. Охарактеризуйте процес формування, склад та соціально-правове становище «знатного військового товариства», виникнення та подальше зміцнення «українського панства».

Проаналізуйте, в чому полягало привілейоване становище козацтва після перемоги в національно-визвольній війні. З'ясуйте характер змін у соціально-економічному та правовому становищі рядового козацтва. Вкажіть, чим обумовлювалася його подальша диференціація та які фактори призвели до занепаду козацького стану.

Відстежте характер змін у правовому становищі українського духовенства. Розкрийте позицію держави щодо підтримки православної церкви.

Розкрийте перебіг кардинальних змін у соціально-правовому становищі селянства. Зробіть порівняльний аналіз правового становища селянства та козацтва.

Проаналізуйте зміни в соціально-правовому становищі населення міст. З'ясуйте, в чому їхнє правове становище наближалось до становища державних селян.

3. Готуючись до відповіді на **третє питання**, проаналізуйте державний лад, що встановився в Гетьманській державі. З'ясуйте, які республіканські та монархічні засади були притаманні для гетьманського правління та які риси й особливості їх прояву були характерні на різних етапах існування держави.

Розкрийте порядок обрання, зміст повноважень та зміни в державно-правовому статусі гетьмана. Проведіть порівняльний аналіз правового статусу, складу та повноважень Військової, Генеральної та старшинської ради у різні періоди існування козацько-гетьманської держави. З'ясуйте, коли Генеральна Рада набувала ознак органу прямого народовладдя, за яких умов вона набувала ознак вищого представницького органу та чому вона не стала постійно діючим органом. Визначте склад та повноваження гетьманських посадовців – генеральної старшини.

Охарактеризуйте полкову-сотенну систему місцевого управління. Розкрийте склад та повноваження полкових і сотенних урядів на різних етапах існування козацтво-гетьманської держави. З'ясуйте, які зміни відбулися в системі управління територіями, та поясніть, чим вони обумовлювалися. Проаналізуйте особливості управління в містах залежно від їх статусу.

4. При розгляді **четвертого питання** охарактеризуйте, які судові установи утворилися після Визвольної війни. Розкрийте склад, компетенцію та порядок роботи сільських судів отаманів і поясніть, чому їх значення поступово зменшувалось, а сфера компетенції звузилась до розгляду незначних спорів між козаками. Охарактеризуйте склад, порядок роботи та юрисдикцію сотенних і полкових судів. Розкрийте порядок роботи та склад найвищої судової інстанції Гетьманської держави та її юрисдикцію.

5. Охарактеризуйте суди, які існували в містах, залежно від статусу міста. З'ясуйте їх склад та юрисдикцію. Означте зміни в системі доменіальних судів. Розкрийте склад та компетенцію церковних судів.

Проаналізуйте причини проведення судової реформи 1760 – 1763 рр., її зміст і встановіть, які судові органи були створені за її наслідками. Розкрийте склад, юрисдикцію та порядок роботи земських, підкоморських та городських (міських) судів.

Для висвітлення **п'ятого питання** важливо з'ясувати, які елементи державності були ліквідовані царизмом у другій половині XVIII століття. Відстежте послідовність дій царського уряду на обмеження прав та вольностей в Україні. Розкрийте послідовність скасування полкового устрою та поширення нової системи адміністративно-територіального поділу Російської імперії в Гетьманській державі. Розгляньте перебіг утвердження російської системи місцевого управління.

Аналізуючи суспільно-політичні процеси в Російській імперії, зверніть увагу на обставини та причини ліквідації гетьманства, зруйнування Запорозької Січі, закріпачення селянства, що в кінцевому результаті сприяли ліквідації автономії України.

Семінарське заняття 10

Тема 10: Суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації української державності (кінець XVIII – XIX ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Територія і господарство України в XIX ст.
2. Суспільний устрій України у складі Російської держави.
3. Державний устрій України.
4. Кодифікація права України в 1й половині XIX ст. :
 - а) "Зібрання малоросійських прав" 1807 р. – проект цивільного кодексу України;
 - б) "Литовський статут" російської редакції 1811 р., його зміст та історичне значення ;
 - в) "Звід місцевих законів західних губерній" 1837 р. та його значення в історії права України.
5. Реформи другої половини XIX ст. у Російській державі: проведення їх на Україні. Наслідки та значення.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є перетворення мануфактурного виробництва у фабрично-заводське; формування економічних районів України; зародження капіталістичних відносин; селянська реформа 1861 р.; дворянство та його правове становище; зародження буржуазії та її прошарки; утворення робітничого стану; генерал-губернаторство; губернське та повітове правління; органи місцевого самоврядування; земські зібрання та земські управи; міські думи та міські управи; Кодифікація права в Україні; Головний суд Правобережної України; Генеральний суд Лівобережної України; Сенат – вища судова інстанція; губернські суди (палата кримінального і палата цивільного суду); совісні і надвірні суди; земські суди; комерційний суд; підкоморський суд; земська реформа; міська реформа; судова реформа; військова реформа.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При розгляді **першого питання** семінару з'ясуйте, якими факторами зумовлювалися зміни в суспільному устрої на українських землях. Рекомендується розпочати з аналізу завершення процесу юридичного закріпачення українських селян (укази від 1800, 1804, 1808, 1828 рр.) та посилення антикріпосницького руху.

Охарактеризуйте зміни мануфактурного виробництва у промислове, фабрично-заводське. Означте, які економічні райони визначилися в Україні. Зверніть увагу на розвиток українсько-російських торгових відносин. Формування транспортної системи та створення чорноморсько-азовських портів і їх вплив на розвиток української промисловості. З'ясуйте перебіг зародження робітничого класу.

Визначте причини скасування кріпосництва маніфестом Олександра II від 19 лютого 1861 р. З'ясуйте, у чому полягала половинчастість селянської реформи 1861 р.

2. **Друге питання** семінару рекомендується розпочати з аналізу суспільного ладу. Визначте, які суспільні верстви утворили панівну верхівку українського суспільства. Охарактеризуйте правовий статус дворянства, в яке оформилася козацька старшина й шляхта. З'ясуйте соціальну базу формування буржуазії. Поясніть причини капіталізації суспільства та виникнення ринку дешевої робочої сили.

З'ясуйте зміни, що відбулися в статусі української православної церкви та охарактеризуйте правове становище духовенства.

Означте категорії поділу міського населення. Охарактеризуйте соціально-правове становище міської верхівки. Проаналізуйте причини збільшення торгових капіталів і як це позначилося на правовому становищі купецтва та особливостях гільдійно-купецького корпоративного устрою.

Розкрийте соціально-правове становище міщанства. З'ясуйте, коли в містах України з'явилася соціальна група «робітні люди». Означте її соціальні ознаки, що було основним джерелом їхнього існування. Порівняйте соціально-правове становище кріпосних та державних селян.

3. **Зміст третього питання** полягає в аналізі системи державного управління на українських землях. Дайте загальну характеристику системи центрального управління Російської імперії. З'ясуйте, які органи центрального управління відігравали основну роль в управлінні українськими землями. Охарактеризуйте систему місцевого управління, розкрийте суть місцевого повноваження генерал-губернаторів, губернаторів, посадових осіб губернського та повітового управлінь. Визначте, які станові органи належали до системи місцевого управління та в чому полягали їхні функції, які органи були створені для управління державними селянами та їх склад.

Охарактеризуйте систему управління в містах залежно від категорії міста і які органи поряд із виборними установами (міськими радами, магістратами, ратушами) здійснювали управління міськими справами

4. Розгляд **четвертого питання** рекомендується розпочати з аналізу джерел права, що продовжували діяти на Лівобережній та Правобережній Україні до 40-х років XIX ст. Дайте їм загальну характеристику та розкрийте особливості їх застосування на українських землях, що були в складі Російської імперії. Розкриваючи це питання, необхідно врахувати, що політика царизму, яка спрямовувалася на централізацію та уніфікацію державного управління, передбачала поширення на українських землях російської правової системи з використанням окремих місцевих особливостей. З'ясуйте діяльність кодифікаційної комісії на чолі з П. Завадовським і її повноваження.

Означте результати кодифікаційних робіт, проведених на українських землях, враховуючи історичні особливості територій. Охарактеризуйте кодифікацію права Правобережної України «Звід місцевих законів західних губерній», підготовлений групою правознавців на чолі з А. Повстанським. Проаналізуйте витяги зі збірника «Зібрання малоросійських прав 1807 р.» та охарактеризуйте зміст і структуру цього документа. Розкрийте зміст, структуру та значення законодавчих актів Зводу законів Російської імперії.

Охарактеризуйте загальноросійське законодавство, запроваджене в пореформений період. Визначте, які правові акти діяли як джерела фабрично-трудоного права та адміністративного права, дайте їм загальну характеристику.

5. У п'ятому питанні з'ясуйте, які зміни в систему управління внесли реформи 60 – 70-х років XIX ст. Розкрийте сутність і зміст земської реформи 1864 р. Визначте порядок обрання, склад повітових та губернських земських установ, особливості їх запровадження на українських землях. Означте функції, які покладалися на земські установи, особливості їхнього правового статусу та яких результатів досягли земства за період їхнього існування в Україні.

Проаналізуйте органи міського самоврядування за зразком земських установ, що були створені в Україні та який був порядок обрання цих органів. Охарактеризуйте їхню компетенцію та порядок діяльності.

Поясніть, якими причинами зумовлювалася поліцейська реформа 1862 р. Розкрийте її сутність, основний зміст і наслідки.

Розкрийте сутність і зміст військової реформи, що була здійснена упродовж 1864 – 1874 рр.

З'ясуйте причини, сутність судової реформи 1864 р. і принципи судоустрою та судочинства, які були покладені в її основу.

Розкрийте юрисдикцію, порядок створення й діяльності мирових судів. Охарактеризуйте систему загальних судових органів. З'ясуйте юрисдикцію, порядок створення й діяльності окружних судів та судових палат. Розкрийте повноваження та значення створеного в результаті судової реформи інституту присяжних засідателів. Охарактеризуйте процес реорганізації прокуратури і розкрийте її функції.

З'ясуйте особливості здійснення судової реформи на Правобережній та Лівобережній Україні.

Семінарське заняття 11

Тема 11: Державний устрій і право феодальної Росії (XII – XIX ст.ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Виникнення Московського князівства. Судебники Івана III та Івана IV – основні риси російського права XV-XVI ст.

2. Проведення кодифікації у XVII ст.: Соборне уложення 1649 р.:

а) Основні риси цивільного права: право власності, зобов'язальне право, спадкове право.

б) Основні риси кримінального права: поняття і види злочинів, мета і система покарань.

3. Правове становище різних верств населення. Остаточне закріпачення селянства. Судові органи і судовий процес. Особливості станово-представницької монархії в Росії (2 пол. XVII – XVIII ст.). Діяльність Земського Собору.

4.. Формування абсолютної монархії (кін. XVII – XVIII ст.):

а) Реформи Петра I.

б) Реформи Катерини II.

Розвиток абсолютизму у XIX ст.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: удільні князі, бояри, опричники, крамола, татьба, «Юрійів день», помістя, вотчина, кабальне холопство, білі слободи.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При розгляді **першого питання** семінару з'ясуйте, причини та наслідки, що зумовили виникнення Московського князівства, дайте детальний аналіз Судебникам Івана III та Івана IV, як основним рисам російського права XV – XVI ст., порівняйте їх з схожими актами.

2. **Друге питання** семінару рекомендується розпочати з аналізу причин проведення кодифікації у XVII ст., порівняння права власності, зобов'язального права, спадкового права, кримінального права за Соборним уложенням 1649 р., наведіть приклади схожих актів

3. Зміст **третього питання** полягає в аналізі правового становища різних верств населення, визначенні результатів закріпачення населення та які наслідки потягнуло за собою дане рішення, а також в наданні результату діяльності Земського Собору

4. Розгляд **четвертого питання** рекомендується розпочати з порівняння Реформ Петра I та Катерини II, визначити причини розвитку абсолютизму у XIX ст.

Семінарське заняття 12

Тема 12: Державний устрій і право країн феодальної Азії (кін. XVII – XVIII ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Утворення Візантійської держави. Державний лад Візантії у V-VII ст. Особливості розвитку феодальних відносин. Суспільний устрій країни в V-VII ст. Еволюція суспільного устрою і державного ладу в VIII-XV ст.
2. Виникнення Арабського Халіфату, його розвиток та занепад. Основні риси суспільного та державного устрою Арабського Халіфату.
3. Виникнення Османської імперії. Її державний та суспільний устрій. Особливості формування правової системи та судочинства Туреччини.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: Базилевс, патріарх, синкліт, сенатори, динати, Консисторій, логофети, Коран, Сунна, іслам, теократія, шаріат, сунніти, шиїти, вакф (вакуф).

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці відповіді на **перше питання** зверніть увагу на причини, які призвели до утворення Візантійської держави, дайте розгорнуту характеристику державному ладу Візантії у V – VII ст., визначте особливості розвитку феодальних відносин.

2. Розглядаючи **друге питання** семінару, необхідно вказати на фактори , які сприяли виникненню Арабського Халіфату, охарактеризувати причини його занепаду, звернути увагу на риси суспільного і державного устрою, знайти спільне і відмінне.

3. При розгляді **третього питання** семінару, необхідно охарактеризувати основні причини, що стали поштовхом для виникнення Османської імперії, зробити детальний аналіз суспільного і державного устрою, а також зазначити всі особливості формування правової системи та судочинства Туреччини.

Семінарське заняття 13

Тема 13: Буржуазні революції в Англії та Франції. Утворення буржуазної держави (XVII – XVIII ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Причини, етапи і особливості англійської буржуазної революції XVII ст. Петиція про право 1628 р. Англія на першому етапі революції. Зміни в державному устрої і праві. Трирічний акт 1641р. Велика ремонстрація 1641 р.
2. Проголошення та суспільно-політичний устрій республіки (1649-1658 рр.). Конституційні акти:
 - а) Навігаційний акт 1651 р.;
 - б) Знаряддя правління 1653 р. - конституція Англійської республіки. Прийняття та характеристика «Габеас корпус акту» 1679 р.
3. «Славна революція» 1688 – 1689 рр. Конституційні акти:
 - а) Біль про права 1689 р.;
 - б) Акт про престолонаслідування 1701 р.
4. Причини, рушійні сили і етапи буржуазної революції у Франції. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. її зміст і характеристика.
5. Прийняття, зміст, оцінка першої конституції Франції 1791 р.
6. Перша Французька республіка. Якобінська диктатура.
7. Термідоріанський переворот. Конституція 1795 р.
8. Конституція 1799 р. Встановлення диктатури Наполеона. Державний устрій та правова система першої французької імперії.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: «огороджування землі», капіталізм, буржуазія, індепенденти, левеллери, військова диктатура, пуритани, «Славна революція», торі, віги, декрети, Конституанта, народний суверенітет, просвітництво.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці відповіді на **перше питання** зверніть увагу на детальну характеристику причин, етапів і особливостей англійської буржуазної революції XVII ст., вказати на всі зміни в державному устрої і праві, порівняти між собою подані правові акти.

2. Розглядаючи **друге питання** семінару, необхідно з'ясувати яких змін зазнав суспільно-політичний устрій республіки, надати порівняльний аналіз конституційних актів, поданих в плані семінарського заняття.

3. При розгляді **третього питання** семінару, необхідно проаналізувати причини "Славної революції" 1688-1689 рр., порівняти конституційні акти між собою, та визначити, який акт має більш позитивне значення.

4. При розгляді **четвертого питання** проаналізуйте причини, рушійні сили і етапи буржуазної революції у Франції, складіть порівняльну таблицю, проаналізуйте зміст Декларації прав людини і громадянина 1789 р.

5. Розглядаючи **п'яте питання**, зробіть оцінку першої конституції Франції 1791 р.

6. Відповідаючи на **шосте питання**, охарактеризуйте Якобінську диктатуру, дайте чітку відповідь на питання – Чи підтримуєте ви якобінців? Свою відповідь обґрунтуйте, наведіть факти.

7. У відповіді на **сьоме питання** з'ясуйте суть Термідоріанського перевороту.

8. Приступаючи до розгляду **восьмого питання** семінару, зазначте наслідки диктатури Наполеона, охарактеризуйте державний устрій та правову систему першої французької імперії.

Семінарське заняття 14

Тема 14: Виникнення та становлення США (XVII – XIX ст.ст.).

Питання для усного опитування та дискусії

1. Економічне і політичне становище американських колоній Англії як передумова війни за незалежність. Декларація незалежності 1776 р. і утворення США.
2. Статті конфедерації 1781 р., їх характеристика. Причини перетворення конфедерації у федерацію. Розробка та прийняття конституції США, її структура та принципи.
3. Федеральна влада за Конституцією США:
 - а) організація та повноваження Конгресу;
 - б) порядок обрання та повноваження Президента;
 - в) формування та функціонування Верховного суду.
4. Біль про права 1791 р. Громадянська війна 1861 – 1865 рр. Законодавство періоду громадянської війни. Економічні та політичні наслідки громадянської війни. Другий цикл поправок до конституції США (13 – 15).
5. Реконструкція Півдня. Виникнення Ку-клукс-клану, суду Лінча. "Чорні кодекси".
6. Утворення та діяльність республіканської та демократичної партій. Соціально-політичний розвиток країни кінця XIX ст. – початку XX ст. Закон Шермана 1890 р.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: работоргівля, колоніальна політика, конвент, легіслатура, «система стримань та противаг», федеральне право, сегрегація, Міссурійський компроміс, натуралізація

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці відповіді на **перше питання** зверніть увагу на економічне і політичне становище американських колоній Англії, порівняйте їх, вкажіть чіткі причини війни за незалежність, дайте чітку характеристику Декларації незалежності 1776 р. і вкажіть на причини утворення США.

2. Розглядаючи **друге питання** семінару, необхідно з'ясувати причини перетворення конфедерації у федерацію, вкажіть стадії розробки та прийняття конституції США, вкажіть на її основні принципи.

3. При розгляді **третього питання** семінару, необхідно зробити таблицю порівняння федеральної влади за Конституцією США, вкажіть на їх повноваження.

4. При розгляді **четвертого питання** проаналізуйте Білль про права 1791 р., причини громадянської війни, порівняйте законодавство даного періоду.

5. Розглядаючи **п'яте питання**, з'ясуйте причини виникнення Ку-клукс-клану, суду Лінча. "Чорні кодекси", вкажіть їх мету.

6. Відповідаючи на **шосте питання**, охарактеризуйте діяльність республіканської та демократичної партій, їхні основоположні ідеї, проаналізуйте соціально-політичний розвиток країни кінця XIX ст. – початку XX ст.

Семінарське заняття 15

Тема 16: Державний устрій і право США і країн Західної Європи в Новітній період

Питання для усного опитування та дискусії

1. Характерні риси економічного і політичного розвитку США після 1-ї світової війни. Криза 1928-1932 рр. «Новий курс» президента Рузвельта. Поправки до конституції США (16 – 27).
2. Держава і право США на сучасному етапі.
3. Характерні риси та основні напрямки державно-правового розвитку Великобританії після першої світової війни. Державний устрій Великобританії.
4. Зміни у виборчому праві. Виборчі реформи 1918, 1928, 1949, 1969 рр. Партійна система Великобританії.
5. Розпад британської колоніальної імперії. Вестмінстерський статут 1931 р. Характерні джерела та основні риси права Великобританії. Соціальне законодавство.
6. Друга світова війна, поразка Франції у війні з гітлерівською Німеччиною. «Держава Віші». Визволення Франції від гітлерівської окупації і прийняття конституції IV-ої республіки (1946 р.)
7. Прийняття конституції Франції 1958 р., її зміст і оцінка. Наступні зміни державного устрою і політичного режиму V-ї Республіки у Франції. Партійна система у країні.
8. Німеччина після поразки у II світовій війні. Постдамські угоди 1945 р. Утворення ФРН і НДР, основні напрямки їх державно-правового розвитку. Боннська конституція 1949 р. Структура зміст та її характеристика.
9. Об'єднання Німеччини. Основні тенденції розвитку державного устрою та її правової системи.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: Велика депресія, «Новий курс», Конгрес, Вотергейтська справа, федеральні суди, суд присяжних, Пентагон, антимонопольне право, «Віші», голлізм, Евіанські угоди, Маастрихтський договір, НАТО, Британська співдружність націй, Бурська війна, політика націоналізації, консерватори, лейбористи, палата громад, палата лордів, соліситор, баристер, Версальський мир, Ліга Націй, «Півний путч», «Майн кампф», План «Ост», Бліцкриг, фашизм, нацизм (націонал-соціалізм), Третій Рейх, «Ніч довгих ножів», антигітлерівська коаліція. Нюрнберзький процес, Потсдамська конференція, Бізонія, Тризонія, Берлінський мур, Бундестаг, Бундесрат.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці відповіді на **перше питання** зверніть увагу на характерні риси економічного і політичного розвитку США після 1-ї світової війни, кризи 1928 – 1932 рр., проаналізуйте поправки до конституції.

2. Розглядаючи **друге питання** семінару, необхідно проаналізувати державний устрій США на сучасному етапі.

3. При розгляді **третього питання** семінару, необхідно вказати на характерні риси та основні напрямки державно-правового розвитку Великобританії після першої світової війни, державний устрій Великобританії.

4. При розгляді **четвертого питання** проаналізуйте зміни у виборчому праві, виборчі реформи 1918, 1928, 1949, 1969 рр., вкажіть різницю між ними, охарактеризуйте партійну систему Великобританії.

5. Розглядаючи **п'яте питання**, з'ясуйте причини розпаду британської колоніальної імперії, вкажіть характерні джерела та основні риси права Великобританії.

6. Відповідаючи на **шосте питання**, охарактеризуйте Другу світову війну, причини поразки Франції у війні з гітлерівською Німеччиною, наслідки для обох країн,

7. У відповіді на **сьоме питання** з'ясуйте, зміст і оцінку конституції Франції 1958 р., охарактеризуйте наступні зміни державного устрою і політичного режиму V-ї Республіки у Франції, вкажіть на зміни в партійній системі країни.

8. Приступаючи до розгляду **восьмого питання семінару**, зазначте причини утворення ФРН і НДР, основні напрямки їх державно-правового розвитку. Дайте повну характеристику і аналіз Боннської конституції 1949 р.

9. Готуючись до відповіді з **дев'ятого питання** семінару, вкажіть на основні причини об'єднання Німеччини, порівняйте тенденції розвитку державного устрою та її правової системи.

Семінарське заняття 16
Тема 17. Відродження Української державності
(березень 1917 – березень 1921 рр.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.):
 - а) відродження української держави. Універсали Центральної Ради;
 - б) державно-правові відносини в УНР при формуванні органів влади;
 - в) основні риси права та Конституція УНР. Судова система УНР.
2. Українсько-гетьманська держава (квітень – листопад 1918 р.):
 - а) встановлення гетьманату. Організація влади та управління в Українській державі;
 - б) правова система і правоохоронні органи за гетьманської влади.
3. Українська Народна Республіка періоду Директорії:
 - а) формування Директорії та її прихід до влади. Основні риси державного ладу;
 - б) законодавча діяльність, судова система та право УНР періоду Директорії.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є автономія України, Українська Центральна Рада, Комітет УЦР, Всеукраїнський Національний Конгрес, Універсали УЦР, Генеральний секретаріат, Рада народних міністрів УНР, Українська Народна Республіка, Всеукраїнські установчі збори, губернські та повітові комісаріати, Конституція УНР, Генеральний суд і його департаменти, революційні трибунали, революційна доцільність.

Гетьманська влада, гетьманський уряд, Отаман Ради Міністрів, Державний секретар, Мала Рада Міністрів, Державний Сейм, Колегія верховних правителів держави, Рада Міністрів, Отаман-Міністр, губернський староста, управління столичного отамана, земські збори й управи. Державний Сенат, судові палати, мирові суди, військові суди (вищі і штабні), державна варта, «нульовий варіант» громадянства, право викупу землі.

Директорія УНР, Конгрес трудового народу України, уряд Директорії, Державна народна рада, Рада Народних Міністрів, волосні, повітові, губернські комісари й отамани, Надвищий суд, надзвичайні військові суди, президентсько-парламентська республіка, Варшавський договір, прелімінарний договір, Ризький мирний договір.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Розгляд **першого питання** семінару потрібно розпочати із загальної характеристики суспільно-політичної ситуації, що утворилась після Лютневої революції 1917 р. та повалення монархії в Російській імперії. Відстежте процеси в

становленні статусу УЦР. Охарактеризуйте відносини УЦР з Тимчасовим урядом Росії та проаналізуйте Універсали, прийняті Центральною Радою. Означте їх значення для формування УНР.

Визначте компетенцію УЦР, Генерального секретаріату і взаємини між ними. Окресліть структуру Генерального секретаріату. Проаналізуйте порядок взаємодії Центральної Ради та Генерального секретаріату з Тимчасовим урядом Росії. Означте відношення УЦР до формування військової організації УНР.

Охарактеризуйте підходи УЦР до формування місцевої і загальної крайової адміністративної влади та причини фактичної бездіяльності органів місцевої влади.

Проаналізуйте законодавчу діяльність УЦР. Розкрийте основні законодавчі акти, в яких ЦР намагалась розв'язати питання державного будівництва та економічного життя держави. Охарактеризуйте роботу конституційної комісії та основні положення Конституції УНР «Статут про державний устрій, права та вольності УНР».

З'ясуйте зміни в судочинстві України. Зверніть увагу на діяльність Генерального секретаріату судових справ в організації судової реформи. Окресліть діяльність головних губернських військових комендантів у створенні військових судів та з'ясуйте порядок їх роботи. Означте суть подвійної підпорядкованості прокуратури України.

2. У відповіді на **друге питання** необхідно з'ясувати соціально-політичну обстановку після укладання Брестського миру. Означте кризу влади, її співпрацю з окупантами та неспроможність налагодити управління в країні. Встановіть, які політичні кола були зацікавлені у приході до влади генерала П. Скоропадського.

Зверніть увагу на діяльність гетьманського режиму в галузі внутрішньої політики, зокрема на зміцнення державної влади, ліквідацію анархії та зміни в економічній політиці, направленій на відновлення приватної власності на основні засоби виробництва. З'ясуйте зміни в соціальній політиці, зокрема на повернення до антиробітничої політики царського уряду. Окресліть зміни, які відбулися в розбудові армії. Означте позитивні дії Української держави в культурному будівництві.

З'ясуйте повноваження гетьмана та Ради Міністрів. Дайте характеристику центральним виконавчим органам – міністерствам, означте їх назви та компетенцію. Зверніть увагу на формування інституту державної служби. Означте помилкову позицію П. Скоропадського щодо ігнорування реформ місцевого управління й особливо органів місцевого самоврядування.

Охарактеризуйте правові акти, на основі яких формувалася судова система та здійснювалось судочинство. Означте найвищу судову інстанцію та її діяльність.

З'ясуйте процес становлення правових основ законодавчого процесу. Проаналізуйте і визначте роль тимчасової Конституції Гетьманської держави, яка відображена в «Законах про тимчасовий державний устрій країни», затверджений гетьманом П. Скоропадським 29 квітня 1918 р.

3. У відповіді на **третє питання** зверніть увагу на аналіз державної діяльності Директорії УНР, її прихід до влади. Означте роль Трудового конгресу. Охарактеризуйте судові інституції в УНР та зміни, започатковані Директорією, у

судоустрої держави. Означте особливості використання цивільного та кримінального права як права перехідного періоду.

Семінарське заняття 17

Тема 18. Утворення УСРР. Становлення її державного апарату й основ права. Держава і право в умовах нової економічної політики та в період тоталітарно-репресивного режиму (1917-1940-х рр.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. I Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові та його рішення. Проголошення УСРР (25.12.1917 р.). Створення державного апарату.
 - а) Всеукраїнський з'їзд Рад;
 - б) Народний секретаріат;
 - в) Всеукрревком;
 - г) місцеві органи влади.
2. Судова система й інші правоохоронні та репресивні органи.
3. Становлення основ права. Конституція УСРР 1919 р.
4. Україна й утворення СРСР. Перебудова державного апарату у зв'язку із введенням НЕПу й утворенням СРСР.
5. Адміністративно-територіальна реформа в Україні. Утворення в її складі автономної Молдавської СРР.
6. Судова система та правоохоронні органи.
7. Основні риси права. Перша кодифікація радянського права.
8. Основні риси державного ладу в період (1929 – 1940 х рр.):
 - а) з'їзд Рад;
 - б) ВУЦВК;
 - в) Рада народних комісарів;
9. Централізація правоохоронної системи і посилення ролі позасудових репресивних органів.
10. Правова система. Конституція УРСР 1937 р.
11. Пакт Молотова-Ріббентропа 1939 р. та його політичне значення для подальшої долі західноукраїнських земель.
12. Звільнення Червоною Армією Західної України та Північної Буковини і створення там тимчасових органів влади.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є Всеукраїнський з'їзд рад, Рада народних комісарів, ВУЦВК, політика воєнного комунізму, продрозверстка, Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, Українська Соціалістична Радянська Республіка, диктатура пролетаріату, Народний секретаріат, ради робітничих селянських і солдатських депутатів, виконкоми, ревкоми, комітети бідноти, комітети незаможних селян. Верховний революційний трибунал, революційні трибунали, Всеукраїнська надзвичайна комісія, народний суд, НКВС, відділи народної міліції,

націоналізація, експропріація, трудова повинність, трудова мобілізація, натуроплата, саботаж, заручництво, Конституція УСРР, виборча система, виборче право.

Нова економічна політика, трести, синдикати, переоподаткування заможних селян, індустріалізація, колективізація, командно-адміністративна система керівництва, автономізація радянських республік, федеративні засади об'єднання республік, триступенева система центрального управління: єдині, об'єднані й автономні наркомати. Декларація про утворення Союзу РСР, I Всесоюзний з'їзд Рад, союзна держава, Центральний Виконавчий Комітет Союзу РСР, адміністративно-територіальна реформа, Молдавська автономна республіка, Всеукраїнський з'їзд Рад, ВУЦВК, Президія ВУЦВК, Мала Президія ВУЦВК, Верховний Суд УСРР, воєнні трибунали, земельні комісії, громадські (товариські) суди, узгоджувальні камери, Державне політичне управління, форми власності: державна, муніципальна, кооперативна, приватна, Кодекс законів про працю, Земельний кодекс, Ветеринарний кодекс, Кодекс законів про освіту, Кримінально-процесуальний кодекс УСРР, Кримінальний кодекс УСРР, Адміністративний кодекс, Виправно-трудоий кодекс.

Куркульство, репресивна політика, голодомор, репресії, «вороги народу», «антирадянські елементи», партійна номенклатура, тоталітарна система, Верховна Рада УРСР, Президія Верховної Ради, міські ради республіканського і районного підпорядкування, сільські ради, постійні комісії, народні суди, обласні суди, Верховний Суд УСРР, Генеральний прокурор УСРР, органи прокуратури: обласні, міжрайонні, міські, дільничні прокуратури, позасудові органи,

Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР, аліменти, Кодекс законів про працю УСРР, безперервний робітничий тиждень, тарифні сітки, відрядна, почасова, преміальна оплата праці, машинно-тракторні станції, Зразковий статут сільськогосподарської артілі, трудовні, «закон про п'ять колосків», постанова ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. «Про порядок ведення справ, про підготовку або здійснення терористичних актів», Конституція СРСР та Конституція УРСР, прямі вибори, виборчі округи, виборчий бюлетень, блок комуністів і безпартійних, пакт Молотова-Ріббентропа. таємний протокол.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Розгляд **першого питання** семінару потрібно почати із характеристики соціально-політичних подій в Україні після Жовтневої революції 1917 року та причини протистояння між більшовицьким урядом у Петрограді (Раднаркомом) та Українською Центральною Радою. Охарактеризуйте заходи більшовиків щодо легітимного усунення УЦР. З'ясуйте обставини проведення I Всеукраїнського з'їзду рад та проаналізуйте його рішення. З'ясуйте діяльність вищого законодавчого, виконавчого та розпорядчого органу державної влади України. Висвітліть питання ігнорування Росією Народного Секретаріату та формування Тимчасового робітничо-селянського уряду України (з 29 січні Рада народних комісарів УСРР).

З'ясуйте процес утворення місцевих органів влади військкревкомів, а в селах – комітетів бідноти організаціями КП(б)У; формування комітетів незаможних селян та їх повноваження. Визначте необхідність створення в губерніях та повітах

спеціальних «трійок», у волостях – «четвірок». Означте роль комендантів та комісарів. Охарактеризуйте пріоритет верховенства Політбюро ЦК КП(б)У при формуванні ВУЦВК та РНК УСРР.

2. При підготовці до **другого питання** з'ясуйте ставлення більшовицької влади до раніше сформованих судових та правоохоронних структур, роботу громадських органів, які розглядали земельні суперечки та цивільні і трудові справи.

Розкрийте склад і порядок створення народних судів та губернських рад народних судів. Визначте порядок створення, склад та повноваження революційних трибуналів відповідно до Положення про революційні трибунали від 23 січня 1918 р.

Розкрийте призначення Всеукраїнської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією, саботажем та посадовими злочинами та створення радами робітничих депутатів загонів робітничої міліції та їх реорганізацію у відділи міліції при військово-революційних комітетах.

Визначте контрольні та наглядові функції Народного комісаріату юстиції і його губернських, повітових й міських відділів.

3. Вивчення **третього питання** семінару доцільно розпочати із з'ясування сутності процесу формування основ радянської правової системи. Розкрийте головну особливість цього процесу в Україні.

Розкрийте процес прийняття, зміст та значення Конституції УСРР 1919 р. Поясніть, у чому полягало завдання держави «диктатури працюючих і експлуатованих мас пролетаріату і біднішого селянства». З'ясуйте обмеження у виборчому праві.

Охарактеризуйте процес становлення цивільно-правових інститутів радянського права. Розкрийте правові засади широкої націоналізації, встановлення державної власності на засоби виробництва, монополії держави на продовольство.

З'ясуйте, якими земельними актами УСРР скасовувалася приватна власність на землю, надра, води, ліси та передбачався розвиток колективних форм землекористування. Розкрийте правові засади регулювання трудових відносин та зміст категорій трудового права: загальна трудова повинність, «трудова дезертирство», саботаж, натуралізація заробітної плати. Охарактеризуйте основи шлюбно-сімейного права.

З'ясуйте принцип становлення основ нового кримінального права та вплив класової належності обвинуваченого на вирок суду. Означте основні спрямування кримінальних репресій та особливості розгляду справ революційними трибуналами.

4. Розгляд **четвертого питання** розпочніть з аналізу соціально-політичної ситуації в РСФРР і в УСРР напередодні прийняття рішень про перехід до нової економічної політики. Охарактеризуйте особливості запровадження НЕПу в промисловості. Дайте характеристику об'єднань трестів та синдикатів.

Означте перебіг НЕПу в сільському господарстві через заміну продрозверстки на єдиний продовольчий податок. З'ясуйте обставини, що вплинули на нарощення виробництва сільськогосподарської продукції та позицію радянської влади щодо формування кооперативного руху при суспільній власності на засоби

виробництва. Охарактеризуйте процес переоподаткування заможного селянства та звільнення від сплати податків незаможних селян.

5. При підготовці **п'ятого питання** семінару проаналізуйте обставини, які сприяли об'єднанню радянських республік після розпаду Російської імперії, та охарактеризуйте процес створення СРСР.

Охарактеризуйте адміністративно-територіальну реформу, започатковану в 1922 році. З'ясуйте суть триступеневої системи управління. Дайте характеристику новому автономному утворенню Молдавської АСРР.

Розкрийте державно-правовий статус та компетенцію Ради народних комісарів (РНК). Визначте систему органів галузевого державного управління після утворення СРСР. З'ясуйте статус загальносоюзних, союзно-республіканських та республіканських наркоматів. Охарактеризуйте зміни, які відбувалися в системі місцевих органів влади у процесі адміністративно-територіальної реформи.

6. Вивчення **шостого питання** семінару доцільно розпочати з аналізу змін у системі судових та правоохоронних органів. Охарактеризуйте порядок створення, склад, компетенцію та порядок діяльності народного суду, губернського суду і Верховного суду УСРР.

Розкрийте основні зміни у судовій системі за прийнятими у 1924 р. «Основ судоустрою СРСР» і союзних республік та переходом на триступеневу систему управління. Означте єдину систему судових установ, що запроваджувалася відповідно Положення про судоустрій в УСРР 1925 р. З'ясуйте призначення та порядок діяльності дисциплінарних судів, громадських (товариських) судів й примиренських камер. Розкрийте компетенцію та порядок діяльності військових трибуналів, що встановлювалися Положенням про військові трибунали і військову прокуратуру 1926 р.

З'ясуйте необхідність створення замість Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУНК) Державного політичного управління (ДПУ). Охарактеризуйте призначення та повноваження Особливої наради ОДПУ.

7. Готуючись до відповіді на **сьоме питання**, означте зміни в конституційному праві, які пов'язані з утворенням єдиної союзної держави – СРСР. Охарактеризуйте розвиток цивільного права при запровадженні непу та з'ясуйте форми власності за Цивільним кодексом. Розкрийте цивільно-правові засади діяльності державних, кооперативних та приватних підприємств. Дайте загальну характеристику зобов'язального права. Охарактеризуйте стан спадкового права, звернувши увагу на обмеження у праві на спадок.

Охарактеризуйте норми сімейного права щодо взяття та реєстрації шлюбу, процедуру розлучення, майнові й аліментні відносини подружжя, батьків та дітей, питання опіки та піклування.

Розкрийте правові засади власності на землю та землекористування. З'ясуйте зміст норм трудового права, що врегульовували залучення до праці працівників, встановлювали робочий час та час відпочинку, охороняли працю, регламентували питання, пов'язані з працею жінок і неповнолітніх.

Охарактеризуйте завдання та основні інститути кримінального права. З'ясуйте, які види злочинів і міри покарання та заходи соціального захисту встановлювалися кримінальним законодавством.

Проаналізуйте причини, характерні риси та особливості здійснення кодифікації права в УСРР. Поясніть, які принципи та методи було покладено в основу кодифікаційних робіт. Розкрийте структуру та охарактеризуйте зміст законодавчих актів УСРР: Цивільного кодексу (1922 р.), Земельного кодексу (1922 р.), Кодексу законів про працю (1922 р.), Кодексу законів про народну освіту (1922 р.), Закону про ліси (1923 р.), Кримінальних кодексів (1922 р. та 1927 р.), Кримінально-процесуальних кодексів (1922 р. та 1927 р.), Цивільно-процесуальних кодексів (1924 р. та 1929 р.), Ветеринарного кодексу (1925 р.), Виправно-трудоного кодексу (1925 р.), Кодексу законів про родину, опіку, шлюб та акти громадянського стану (1926 р.), Адміністративного кодексу (1927 р.).

8. При розгляді **восьмого питання** семінару потрібно звернути увагу не те, що в умовах проведення індустріалізації, суцільної колективізації влада все більше зосереджувалась у загальносоюзних органах.

Охарактеризуйте, які зміни у системі вищих і місцевих органів влади і державного управління відбулись у зв'язку з прийняттям Конституції СРСР 1936 р. та Конституції УРСР 1937 р. З'ясуйте порядок обрання, склад, повноваження та порядок діяльності Верховної Ради УРСР, означте статус Президії Верховної Ради УРСР.

Розкрийте склад та повноваження Ради народних комісарів. З'ясуйте, якими сферами життя республіки управляли загальносоюзні народні комісаріати, які з народних комісаріатів перебували у подвійному підпорядкуванні, а які залишалися республіканськими.

9. Розгляд **дев'ятого питання** необхідно розпочати з аналізу процесів, що відбувалися в судовій системі. З'ясуйте, як діяла судова система за Положенням про судоустрій в УСРР 1929 р. Розкрийте структуру окружних судів та Верховного Суду УСРР. Охарактеризуйте, які зміни відбулися в судовій системі із змінами в адміністративно-територіальному устрою.

Аналізуючи зміни в структурі репресивно-каральних органів, зверніть увагу, що в умовах згортання непу й утвердження тоталітарного режиму ДПУ набули відверто каральної спрямованості і стали майже неконтрольованими.

Означте наслідки впливу на централізацію репресивно-каральної системи створення в 1934 році НКВС СРСР, який трансформувався у позасудовий орган. Визначте статус республіканських та місцевих органів НКВС, які функціонували на підставі загальносоюзного положення.

Охарактеризуйте неконституційні каральні органи, які були створені в обласних центрах у 1930 і 1937 роках, їх склад та відверто репресивний характер як за спрямованістю, так і за процедурою.

10. Розкриваючи **десяте питання**, означте зміни в цивільному праві, які спрямовувалися на забезпечення соціалістичної власності, зміцнення централізації і плановості народного господарства.

Означте суттєві зрушення у колгоспному та земельному праві, які зумовлені переходом до суцільної колективізації. З'ясуйте, які акти визначали правові основи діяльності колгоспів і розкрийте основний їхній зміст. Особливу увагу зверніть на постанову ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації», яка визначала способи репресій проти заможного селянства та постанову Раднаркому

УСРР і ЦК КП(б)У «Про занесення на «чорну дошку» сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі» від 6 грудня 1932 р.

Розкрийте зміни в сімейному праві, що посилювали втручання держави у справи сім'ї (можливість відібрання у батьків дітей у разі неналежного нагляду за ними і передача їх до дитячих будинків, заборона абортів, визначення частки сплачуваних аліментів та ін.).

З'ясуйте суттєві деформації в кримінальному праві, пов'язані з посиленням репресій. Поясніть, чим було зумовлено розширення переліку злочинів проти порядку управління та посилення санкцій за ці злочини. Ознайомтесь із Законом від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». Зверніть увагу на трагічні наслідки, які були спричинені застосуванням цього Закону.

Розкрийте деформації кримінально-процесуального законодавства, які сприяли ліквідації демократичних засад судочинства. Проаналізуйте Постанову ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. «Про порядок ведення справ про підготовку або здійснення терористичних актів», яка відкрито нехтувала принципами гласності та змагальності.

З огляду на викладене, проаналізуйте основні положення та норми Конституції 1937 р.

11. Готуючись до відповіді на **одинадцять питань**, зверніть увагу на рішення Мюнхенської конференції голів урядів Німеччини, Італії, Великої Британії та Франції щодо Судетської області Чехословаччини. Охарактеризуйте передумови підписання пакту Молотова-Ріббентропа 23 серпня 1939 р. Дайте характеристику воєнних дій Радянського Союзу на західноукраїнських землях у вересні 1939 р. і на території Бессарабії та Північної Буковини у червні 1940 р.

12. Відповідь на **дванадцять питань** слід почати з характеристики причин Другої світової війни. З'ясуйте позицію СРСР до вступу 17 вересня 1939 року Червоної Армії на територію Західної України. Охарактеризуйте значення «Договору про дружбу і кордон» для вирішення проблем приєднання території Бессарабії та Північної Буковини до складу УРСР.

Розкрийте порядок обрання населенням західноукраїнських земель власного представницького органу та значення Декларацій і рішень Народних Зборів Західної України, які відбулися 26 – 28 жовтня 1939 року. Проаналізуйте наслідки приєднання Західної України до складу УРСР. Охарактеризуйте процес створення місцевих органів влади та процедуру приєднання північної частини Бессарабії і Північної Буковини у 1940 р. до складу УРСР. Означте новий адміністративно-територіальний поділ та процес формування органів місцевої влади, судових і правоохоронних органів на західноукраїнських землях.

Семінарське заняття 18

Тема 19. Держава і право України в роки Другої світової війни, у повоєнні роки і в період десталінізації та застою (1941 – перша половина 1980-х рр.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Напад фашистської Німеччини на СРСР. Встановлення німецького окупаційного режиму. Спроби відновлення української національної державності з боку ОУН.

2. Перебудова державного апарату на воєнний лад. Реорганізація судових та правоохоронних органів.
3. Зміни у праві та законодавстві в період війни.
4. Суспільно-політичне життя України в перші післявоєнні роки.
5. Державний лад: вищі органи влади та місцевого управління.
6. Перебудова правоохоронних органів.
7. Правова система. Друга кодифікація українського законодавства.
8. Політичне та соціально-економічне становище в Україні: суть і причини кризових явищ. Зміни в соціальній структурі населення.
9. Державний лад: вищі органи влади та місцеве управління. Державницькі ідеї в програмах опозиційних організацій.
10. Судова система та правоохоронні органи.
11. Зміни в правовій системі. Конституція УРСР 1978 р.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є воєнний стан, Державний Комітет Оборони, Ставка Верховного головнокомандування, міські комітети оборони, військові ради, Рада в справах евакуації при ДКО, ради наркомату танкової промисловості та наркомату мінометного озброєння, правовий режим воєнного стану, військові трибунали Червоної Армії; ВМФ; НКВС; військові трибунали залізничного транспорту, водного транспорту, прифронтових областей; Український штаб партизанського руху, партизанські з'єднання, «рейкова війна»; трудова мобілізація і трудова повинність, обов'язкові понаднормові роботи, скасування чергових та додаткових відпусток, підвищення для колгоспників обов'язкового мінімуму трудоднів; відповідальність за розголошення державної таємниці, особлива міра покарання.

Надзвичайна комісія по розслідуванню злочинів нацистів, окупаційний режим, дистрикт «Галичина», рейсхкомісаріат «Україна», Трансністрія, генерал-комісар (гебітскомісар), міський комісар (штадткомісар), український бургомістр, організація українських націоналістів (ОУН); військові формування «Нахтігаль» та «Роланд»; Акт відновлення Української держави, Українська національна рада, Українська Повстанська Армія (УПА), Українська Головна Визвольна Рада.

З'їзд народних комітетів; Народна Рада Закарпатської України; Президія Народної Ради; Закарпатська область; народні суди; народні засідателі; Вищий народний суд, народна адвокатура, округи Закарпатської області.

Голод 1946 – 1947 рр.; акція «Вісла», репресивна політика, боротьба органів державної безпеки і внутрішніх справ проти ОУН-УПА; підпільна боротьба ОУН-УПА; «ждановщина», «лисенківщина», «боротьба з космополітизмом», антиєврейська кампанія, процес десталінізації, «хрущовська відлига», реабілітація жертв політичного терору, ліквідація позасудових органів; децентралізація управління народним господарством, запровадження системи раднаргоспів, перехід Криму до України, наступ на «шестидесятників».

Економічні реформи 1965 р.; “брежнєвський консерватизм”; диктатура компартійного апарату; механізація; хімізація; меліорація; міжгосподарська кооперація; агропромислова інтеграція; дисбаланс між прибутками населення і можливістю їх реалізації; соціальна структура суспільства; номенклатурно-бюрократичний апарат; русифікація; система державного арбітражу; централізація органів внутрішніх справ; колегії адвокатів.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При розгляді **першого питання** семінару потрібно звернути увагу на запровадження плану «Барбаросса» при розв’язанні війни проти СРСР. Охарактеризуйте основні причини невдач Червоної Армії в перший період війни. Дайте оцінку керівництву ОУН, зокрема діям націоналістичних військових формувань «Нахтігаль» і «Роланд».

Означте адміністративно-територіальний поділ фашистським режимом території України. З’ясуйте структуру управління місцевої адміністративної влади окупаційного режиму. Розкрийте злочинний зміст «нового порядку» окупаційних військ. Зверніть увагу на придушення народного опору, проведення масових репресивно-каральних акцій, які поклалися на гестапо, жандармерію, поліцію, спеціальні групи та «зондеркоманди».

З’ясуйте обставини проведення у Львові 30 червня 1941 р. Національних зборів українців та проаналізуйте прийнятий ними Акт відродження Української держави. Розкрийте іншу спробу українських націоналістів використати німецько-фашистську окупацію для відновлення української державності 5 жовтня 1941 року.

Проаналізуйте зміни у напрямках та формах боротьби ОУН за незалежну Україну після невдалих спроб використати німецько-фашистську окупацію для відновлення української державності. Оцініть діяльність створеної у жовтні 1942 р. Української повстанської армії (УПА). З’ясуйте обставини створення у липні 1944 р. Української Головної Визвольної Ради (УГВР) і проаналізуйте державницькі засади її політичної платформи.

2. У відповіді на **друге питання** охарактеризуйте зміни в СРСР, пов’язані з нападом фашистської Німеччини та її сателітів. З’ясуйте, в чому проявилось посилення централізації управління.

Охарактеризуйте державний статус, склад, повноваження та характер діяльності Державного Комітету Оборони (ДКО). Поясніть, до яких змін у системі державного та місцевого управління призвело поширення започаткованого ДКО принципу поєднання в одних особах партійних та державних посад. Охарактеризуйте склад і порядок діяльності надзвичайних органів влади на місцях.

З’ясуйте владні повноваження за Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан» від 22 червня 1941 р., які надавалися військовим радам фронтів, армій, військових округів, а там, де не було військових рад – вищому військовому командуванню військових з’єднань. Розкрийте повноваження створеної 23 червня 1941 р. Ставки Верховного головнокомандування.

Охарактеризуйте зміни в діяльності судових та правоохоронних органів, розширення компетенції військових трибуналів. З’ясуйте зміни в діяльності

прокурорських органів із запровадженням воєнного стану на території України. Розкрийте спрямованість та особливості діяльності прокурорських органів на визволених від німецьких окупантів територіях.

Поясніть, у чому полягала централізація органів держбезпеки та внутрішніх справ на початку війни. Проаналізуйте основні функції органів держбезпеки та НКВС на різних етапах війни. Які нові напрямки у діяльності органів міліції з'явилися в умовах війни?

3. Розглядаючи **третє питання** семінару, зверніть увагу на зміни у правовій системі УРСР за умов воєнного часу. Охарактеризуйте особливий правовий режим воєнного стану, запроваджений Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 р. на значній території СРСР.

Охарактеризуйте зміни, що стосувалися майнових і немайнових прав громадян, термінів позовної давності, прийняття спадщини, порядку спадкування, визнання особи безвісно відсутньою чи померлою та ін.

З'ясуйте зміни в трудовому праві. Розкрийте зміст категорій «трудова повинність» і «трудова мобілізація», якими актами вони запроваджувалися. Визначте, які істотні зміни стосувалися таких інститутів трудового права, як робочий час і час відпочинку. Розкрийте зміст нормативно-правових актів для підвищення продуктивності праці та зміцнення трудової дисципліни в колгоспах.

З'ясуйте зміни у сімейному праві, щодо посилення охорони дитинства й материнства. З'ясуйте, якими постановами союзного та українського урядів визначалися заходи щодо влаштування та надання допомоги дітям-сиротам, і розкрийте суть цих заходів. Охарактеризуйте державну допомогу вагітним жінкам, багатодітним і одиноким матерям, встановлення почесного звання «Мати-героїня», заснування ордену «Материнська слава» та медалі «Медаль материнства».

Розкрийте зміни у сфері кримінального права. Наведіть аргументи на підтвердження того, що в умовах воєнного стану загальною тенденцією було посилення кримінальної репресії. З'ясуйте, які злочини передбачали застосування колективних покарань.

Означте, які акти передбачали підвищену відповідальність за розкрадання майна в умовах війни для боротьби зі злочинними посяганнями на державну і колгоспну власність, та розкрийте їх зміст.

4. Розглядаючи **четверте питання** семінару, зверніть увагу на те, що соціально-політичні процеси Української РСР у післявоєнні роки були направлені на відбудову народного господарства. З'ясуйте причини голодомору в українських селах у 1946 – 1947 рр. Дайте оцінку започаткованим у Москві політичним кампаніям «жданівщини», «лисенківщини», «боротьби з космополітизмом» та іншим репресивним заходам тоталітарної системи, які доповнились в Україні звинуваченнями в націоналізмі діячів літератури, мистецтва, науки. Проаналізуйте антинародні дії щодо ліквідації у 1946 р. греко-католицької церкви в Західній Україні та в 1949 році на Закарпатті.

Охарактеризуйте процес десталінізації – «хрущовська відлига». З'ясуйте значення доповіді М. Хрущова про культ особи на закритому засіданні XX з'їзду КПРС та її наслідки.

Розкрийте сутність реформ у промисловості, що ознаменували децентралізацією управління народним господарством та розширили економічну самостійність союзних республік. Дайте оцінку системі галузевого, вертикального управління, яка була замінена системою раднаргоспів.

Охарактеризуйте позитивні кроки щодо вирішення соціальних проблем, зокрема скорочення робочого дня, зниження податків, підвищення пенсій і заробітної плати, ліквідацію державних позик, розв'язання житлової проблеми та ліквідацію натуроплати, паспортизацію сільського населення.

Означте, як десталінізація сприяла національному відродженню в Україні.

5. Відповідаючи на **п'яте питання**, охарактеризуйте зміни, які відбулися в державному управлінні Україною. З'ясуйте, в чому полягало розширення прав Верховної Ради УРСР та які зміни відбулися в її складі та назві українського уряду.

Проаналізуйте результати боротьби за владу у стані вищого партійно-державного керівництва після смерті Сталіна. Поясніть, у чому полягав зміст реорганізації органів влади й управління УРСР у період десталінізації. Розкрийте правові засади передачі Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР.

З'ясуйте, які зміни відбулися в діяльності місцевих рад депутатів трудящих. Охарактеризуйте правове становище місцевих органів влади відповідно до положень про обласні, районні, міські, районні у місті, селищні і сільські ради депутатів трудящих, затверджених Президією Верховної Ради УРСР 31 травня 1957 р. При цьому зверніть увагу на розширення повноважень і функцій рад у соціально-економічному та культурному житті адміністративно-територіальних одиниць, підвищення ролі постійних комісій у місцевому управлінні.

Поясніть, які наслідки мав поділ у грудні 1962 р. обласних рад за виробничою ознакою на сільські і промислові.

6. Готуючись до відповіді на **шосте питання** семінару, проаналізуйте процес реформування судових та правоохоронних органів у повоєнний період та період десталінізації. З'ясуйте, коли відбулося скасування юрисдикції військових трибуналів та відновлення в повному обсязі юрисдикції народних, обласних судів і Верховного Суду України

Означте наслідки скасування права міністра юстиції, голів облуправлінь юстиції, голів обласних та крайових судів накладати стягнення на суддів у дисциплінарному порядку і з'ясуйте, якому органу це право було надане за Положенням про дисциплінарну відповідальність суддів від 15 липня 1948 року.

Охарактеризуйте спробу децентралізації управління судовою системою у 1956 – 1962 рр. при ліквідації Міністерство юстиції СРСР та їх обласних й крайових управлінь. З'ясуйте невластиві для судових органів функції, що поклалися на обласні суди та додаткові права, які отримали народні суди.

Розкрийте зміни в статусі, складі та функціях Верховного Суду СРСР за новим Положенням про Верховний Суд СРСР від 12 лютого 1957 р. та поясніть, як це позначилося на судовій системі України. З'ясуйте, які завдання правосуддя та нові засади реформування судової системи були визначені Основами законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік від 25 грудня 1958 р. та Законом про судоустрій УРСР від 30 червня 1960 р.

Охарактеризуйте компетенцію, порядок створення та діяльність товариських судів.

З'ясуйте завдання, права та обов'язки, форми і методи діяльності прокуратури за Положенням про прокурорський нагляд у СРСР від 24 травня 1955 р. Розкрийте причини та зміст реорганізації органів держбезпеки та внутрішніх справ після смерті Й. Сталіна.

Охарактеризуйте процес залучення громадськості до охорони громадського порядку народних дружин.

7. Відповідь на **сьоме питання** семінару слід почати з посилення партійного керівництва законодавчою діяльністю. Правова регуляція сфер життя здійснювалася спільними актами партійних і радянських органів, що мали юридичну силу.

Зверніть увагу на акти цивільного права, що були спрямовані на зміцнення права державної власності та «зближення» державної й колгоспно-кооперативної форм власності. Охарактеризуйте зміст і наслідки грошової реформи 1947 р.

Поясніть, які зміни відбувалися у цивільно-правому регулюванні особистої власності, зокрема в житловій сфері.

Розкрийте структуру та основний зміст Цивільного кодексу УРСР 1963 р. Охарактеризуйте розвиток зобов'язального, спадкового права та зміни у сімейному праві.

З'ясуйте процес поновлення довоєнних норм у регулюванні трудових відносин та подальшу демократизацію трудового права періоду десталінізації. Оцініть зміни у тривалості робочого часу, охороні праці підлітків, вагітних жінок, посилення захисної функції профспілок.

Проаналізуйте розвиток колгоспного права і з'ясуйте, в чому виявилась його суперечливість. Розкрийте наслідки адміністративно-репресивних методів керівництва сільським господарством, виходячи з Указів Президії Верховної Ради СРСР «Про виселення у віддалені райони осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя» від 21 лютого 1948 року та 2 червня 1948 року.

З'ясуйте засади удосконалення організації і діяльності колгоспів у повоєнний період. Зверніть увагу на примусову працю, здійснення розподілу натуральних і грошових прибутків колгоспників, які проводилися після завершення усіх інших розрахунків у господарствах та при «зрівнялівці» в нарахуванні трудовнів, яка зводила нанівець принцип матеріальної зацікавленості колгоспників.

Охарактеризуйте зміни, пов'язані з укрупненням колгоспів, реорганізацією МТС в РТС і встановленням замість обов'язкових поставок колгоспами сільгосппродукції державі закупівлі сільгосптехніки й запровадженням грошової оплати праці колгоспників. Охарактеризуйте підхід щодо обмеження особистого господарства колгоспників, посилення втручання партійних і радянських органів у діяльність колгоспів.

Проаналізуйте зміни в кримінальному праві у зв'язку із закінченням війни. Розкрийте правовий зміст і наслідки проведення амністій у 1945, 1953, 1955 рр., а також скасування в 1947 р. смертної кари та її відновлення в 1950 р.

Розкрийте зміни в кримінальному праві, що відбулися в період десталінізації. З'ясуйте перебіг реабілітації жертв політичних репресій та її вибірковий характер.

Охарактеризуйте зміст та структуру Кримінально-процесуального кодексу України 1961 р. та Цивільно-процесуального кодексу УРСР 1963 р.

8. Розглядаючи **восьме питання** семінару, дайте характеристику економічній реформі, що мала на меті розширення господарської самостійності підприємств. Означте обставини призупинення економічних реформ, переорієнтації їх на розвиток оборонної промисловості, освоєння Сибіру і на розвиток сільського господарства через запровадження механізації, хімізації, меліорації. Дайте оцінку цим програмам та з'ясуйте вплив міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції на розвиток агропромислового комплексу. Зазначте обставини входження економіки України в смугу загальної кризи та з'ясуйте причини інфляційних процесів.

Розкрийте зміни в соціальній структурі населення держави у 1960-х р. Зверніть увагу на створення неототалітарного режиму та формування культури Л. Брежнєва, який у цей час прагнув дискредитувати першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста.

9. Готуючись до **дев'ятого питання** семінару, охарактеризуйте компетенцію і порядок діяльності Уряду республіки та підпорядкованих йому союзно-республіканських, республіканських міністерств і державних комітетів, а також інших центральних органів державного управління.

Розкрийте залежність центральних органів влади республіки від монополії правлячої комуністичної партії та від відповідних органів влади Союзу РСР.

Охарактеризуйте структуру місцевих органів влади за Конституцією 1978 р. і з'ясуйте їх склад, повноваження та порядок роботи. З'ясуйте правові засади утворення і діяльність місцевих рад. Означте призначення та повноваження постійних комісій й виконавчих комітетів місцевих рад.

10. При розгляді **десятого питання** семінару необхідно врахувати обставини, що судові й правоохоронні органи були об'єктом пильного партійного керівництва. При характеристиці судової системи республіки з'ясуйте основні засади діяльності судових установ, закладених у Конституції УРСР 1978 р. Проаналізуйте структуру, склад та юрисдикцію судових органів. Розкрийте порядок формування судових установ, при цьому з'ясуйте принцип виборності суддів і народних засідателів. Охарактеризуйте статус та повноваження народних засідателів.

З'ясуйте систему органів прокуратури УРСР, їх функції та повноваження. Охарактеризуйте процес централізації системи прокурорських органів з прийняттям Конституції СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р. З'ясуйте, якому органу Конституція УРСР 1978 р. надала право призначати Прокурора УРСР та прокурорів областей і затверджувати міських та районних прокурорів.

Проаналізуйте зміни, що відбувалися в системі органів внутрішніх справ. Розкрийте призначення й основні завдання поновленого в 1966 р. Міністерства охорони громадського порядку (з 1968 р. – Міністерства внутрішніх справ) СРСР та зміни, що відбувалися у зв'язку з цим у системі внутрішніх органів УРСР.

Розкрийте призначення, завдання, функції та обов'язки адвокатури за Положенням про адвокатуру УРСР 1962 р. із змінами й доповненнями від 15 червня 1965 р. Охарактеризуйте організаційно-правові засади діяльності обласних колегій адвокатів. З'ясуйте, які зміни, спрямовані на удосконалення діяльності

адвокатури, відбулися відповідно до Закону «Про адвокатуру СРСР» від 30 листопада 1979 р. та Положення про адвокатуру УРСР від 1 жовтня 1980 р.

Охарактеризуйте призначення та компетенцію нотаріальних органів. З'ясуйте, які зміни в керівництві системою нотаріату відбулися із створенням у 1970 р. союзно-республіканського Міністерства юстиції.

11. Приступаючи до розгляду **одинадцятого питання**, охарактеризуйте розвиток конституційного законодавства, який був пов'язаний з прийняттям на основі Конституції СРСР 1977 р. позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 20 квітня 1978 р. Конституції УРСР. Розкрийте основний зміст та структуру Конституції УРСР 1978 р., порівнявши її з Конституцією УРСР 1937 р. Зверніть увагу на зміни, які були внесені Конституцією 1978 р. у визначення основ суспільного ладу, системи органів державної влади, судових та правоохоронних органів. З'ясуйте, як за своїм змістом і призначенням її положення й норми спрямовувалися на зміцнення командно-адміністративної системи.

Особливу увагу зверніть характеристики прийнятого у 1984 р. на базі загальносоюзних Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення (1980 р.) Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення. Розкрийте основні положення та структуру кодексу.

Проаналізуйте процес розвитку цивільно-правових відносин, що врегульовувалися нормами Цивільного кодексу 1963 р. Зверніть увагу на деяке розширення сфери цивільно-правового регулювання, що стосувалося зміцнення державної та суспільної власності, вдосконалення зобов'язальних відносин, охорони немайнових прав громадян, у тому числі й судового захисту від посягань на їх честь і гідність.

Охарактеризуйте розвиток сімейного законодавства, що спрямовувалося на зміцнення сім'ї, захист інтересів матері і дитини, охорону здоров'я молодого покоління. Розкрийте основний зміст та структуру Кодексу про сім'ю і шлюб УРСР 1969 р., який базувався на положеннях Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю (1968 р.).

Проаналізуйте норми Житлового кодексу УРСР 1983 р., який містив правовий механізм реалізації гарантованого Конституціями СРСР (1977 р.) та УРСР (1978 р.) права громадян на житло. Розкрийте основні положення, структуру та порядок надання житлової площі та поліпшення житлових умов громадянам.

Проаналізуйте процес подальшого розвитку трудового законодавства. Розкрийте основний зміст, структуру та значення Кодексу законів про працю УРСР (КЗпП УРСР 1971 р.), який визначав правові засади і гарантії здійснення громадянами конституційного права на працю. Особливу увагу зверніть на норми про колективний договір, трудовий договір, робочий час, час відпочинку, заробітну плату, гарантії та компенсації працівникам, охорону праці, працю жінок, працю молоді, пільги для робітників і службовців, які суміщають роботу з навчанням та участь робітників і службовців в управлінні виробництвом, трудові спори тощо.

Охарактеризуйте Земельний кодекс УРСР 1970 р., який набув чинності з 1 січня 1972 р. Зверніть увагу на те, що, віддзеркалюючи положення Основ

земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік (1969 р.), він встановлював монопольне право власності держави на землю.

Характеризуючи процес розвитку кримінального права, з'ясуйте, якими правовими актами запроваджувалися найважливіші положення про особливо небезпечного рецидивіста, про умовно-дострокове звільнення від покарання, про погашення судимості, про запровадження інституту умовного засудження до позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці, поняття злочину, який спричинив особливо тяжкі наслідки, та вичерпний перелік його видів, запровадження відбування покарання у колоніях-поселеннях для осіб, які вчинили злочин з необережності, розширення кола засуджених, до яких могли застосовуватися умовно-дострокове звільнення і заміна невідбутого покарання більш м'яким та ін.

Охарактеризуйте процес розвитку виправно-трудового законодавства. Розкрийте зміст, структуру та значення Виправно-трудового кодексу УРСР 1970 р., в якому визначався порядок та умови відбуття покарання, регламентувалась діяльність виправно-трудових установ.

Означте, які демократичні принципи процесуального права закріпила Конституція УРСР 1978 р. та чи могли ці принципи втілюватися у життя в умовах панування бюрократичної номенклатури, коли порушувалися права й свободи громадян, придушувалися прояви пробудження національної свідомості українського народу.

Семінарське заняття 19

Тема 20. Держава і право України в період перебудови та становлення сучасної Української держави (1985 – початку ХХІ ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Вплив перебудови на суспільно-політичні процеси в Україні.
2. Реформування державного апарату.
3. Прийняття “Декларації про державний суверенітет України” Верховною Радою УРСР і її історичне значення.
4. Проголошення Акта про незалежність України та його всенародне схвалення.
5. Ліквідація СРСР. Політичне і правове значення Біловезької зустрічі керівників України, Росії та Білорусії.
6. Державне будівництво на сучасному етапі :
 - а) нові принципи формування представницької, законодавчої і судової влади;
 - б) запровадження інституту президентства в Україні та його представників на місцях;
 - в) формування органів самоврядування в Україні;
7. Судова система та правоохоронні органи.
8. Підготовка та прийняття Конституції України 1996 р. Зміст Конституції України 1996 р.
9. Правова система.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є перебудова, гласність, активізація діяльності громадських організацій, реформування політичної системи, демократизація суспільно-політичного життя, альтернативність виборчої системи, парламентська опозиція, інститут президентства, політичні партії, скасування цензури, Державний комітет з надзвичайного стану (ДКНС), Акт проголошення незалежності України, грудневий Всеукраїнський референдум, Кабінет Міністрів України, Народна Рада, Верховний Суд УРСР, Верховний Суд Автономної РК, обласні суди, Київський міський суд, районі (міські) народні суди, Конституційний Суд УРСР, Концепція Конституції України, Декларація про державний суверенітет України, Чорнобильська катастрофа, реабілітація жертв політичних репресій.

Акт про незалежність України, СНД, воєнна доктрина України, добровільна відмова від ядерної зброї, багатоукладна економіка, державна програма приватизації, грошова стабілізація, мала приватизація та роздержавлення земель, безробіття, економічна криза, мажоритарна та пропорційна система виборів, виборчі блоки та парламентські фракції, «помаранчева революція», парламентська криза, концепція судово-правової реформи, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці відповіді на **перше питання** зверніть увагу на причини поглиблення кризи тоталітарної системи та спроби радянського керівництва на основі прискорення соціально-економічного розвитку країни здійснити докорінні зміни в усіх сферах життя суспільства. З'ясуйте головний напрям та кінцеву мету проголошеного М. Горбачовим курсу на «перебудову». Розкрийте сутність політичної реформи. Означте зміни у виборчій системі СРСР, зокрема запровадження елементів альтернативності. Розкрийте значення запровадження інституту президентства в СРСР як радикального повороту до реформування політичної системи.

З'ясуйте, як процес реформування органів центральної влади на загальносоюзному рівні призвів до змін у статусі УРСР як союзної республіки. Охарактеризуйте, які зміни відбулися у Верховній Раді УРСР за Законом УРСР «Про зміни і доповнення Конституції Української РСР», прийнятим 27 жовтня 1989 р. Означте зміни виборчої системи та сутність альтернативних виборів. Охарактеризуйте парламентську опозицію.

Розкрийте процес формування політичних партій та значення громадських організацій і об'єднань у прийнятті Декларації про державний суверенітет України. Охарактеризуйте перебіг подій щодо створення нової державної влади, побудованої на основі розмежування повноважень між представницькими, виконавчими та судовими органами та запровадження поста Президента Української РСР. Проаналізуйте результати грудневого 1991 р. Всеукраїнського референдуму, який підтвердив Акт проголошення незалежності України.

2. Розглядаючи **друге питання** семінару, необхідно зважати на те, що реформи на загальносоюзному рівні призвели до змін у статусі УРСР як союзної

республіки. Поясніть, яке значення на шляху до суверенітету республіки мало прийняття 27 жовтня 1989 р. Закону УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного закону) Української РСР». З'ясуйте, які зміни відбулися у повноваженнях Голови Верховної Ради, складі Верховної Ради УРСР, термінах повноважень народних депутатів, виборчій системі. Охарактеризуйте наслідки виборів до Верховної Ради України та місцевих рад на нових засадах у березні 1990 р.

Проаналізуйте наслідки прийняття під тиском демократичних сил 24 жовтня 1990 року Верховною Радою Закону «Про зміни і доповнення Конституції (Основного закону) Української РСР», яким було скасовано статтю 6 Конституції про керівну роль Комуністичної партії.

З'ясуйте зміни в структурі та функціях органів вищої виконавчої влади, назви Уряду та його голови.

Охарактеризуйте процес створення нової державної влади через запровадження поста Президента Української РСР.

Поясніть, яку спрямованість мав «новоогарьовський процес» щодо змісту нового союзного договору. З'ясуйте, які події серпня 1991 р. прискорили розпад СРСР. Розкрийте зміст та історичне значення Акта про державну незалежність України та Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р.

При розгляді **третього питання** семінару, проаналізуйте Декларацію про державний суверенітет України, що була прийнята Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. та розкрийте значення цього історичного документа для утвердження реального суверенітету України, розбудови незалежної Української держави.

4. При розгляді **четвертого питання** проаналізуйте процес переходу України від статусу союзної республіки з обмеженим суверенітетом до незалежної самостійної держави. Зверніть увагу на Декларацію про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України та результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., які знаменують початок нового періоду нашої історії.

Проаналізуйте процес реформування існуючих органів влади та створення нових. Характеризуючи діяльність Верховної Ради України, назвіть її основні функції і повноваження.

5. Розглядаючи **п'яте питання**, з'ясуйте, які події серпня 1991 р. надзвичайно посилили відцентрові процеси, що прискорили розпад СРСР. Розкрийте суть зустрічі керівників України, Росії та Республіки Білорусь 7 – 8 грудня в Біловезькій Пущі щодо підготовки та підписання Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). Охарактеризуйте Алма-Атинську зустріч керівників колишніх союзних республік і підписання 21 грудня 1991 р. Декларації про Співдружність Незалежних Держав. Дайте правову оцінку утвореного суб'єкта міжнародного права, виходячи з відсутності центру вертикальних структур та єдиної економічної, правової та фінансової системи.

6. Відповідаючи на **шосте питання**, охарактеризуйте зміни в процесі реформування існуючих органів влади та створення нових, які мали відповідати принципам незалежної держави.

З'ясуйте, в чому полягав перехідний характер державного ладу України в пострадянській період. Охарактеризуйте процес становлення українського парламентаризму. Розкрийте основний зміст та значення в цьому сенсі Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 р. Проаналізуйте процес становлення президентської влади. Розкрийте зміни в статусі та повноваженнях Президента України. Поясніть, які кроки були зроблені на шляху реформування виконавчих структур.

7. У відповіді на **сьоме питання** з'ясуйте, які напрями реформування судово-правової системи передбачала прийнята у квітні 1992 р. Верховною Радою України Концепція судово-правової реформи.

Охарактеризуйте систему судів загальної юрисдикції та арбітражних судів, що діяли в Україні після здобуття незалежності. Розкрийте основний зміст та значення законів «Про арбітражний суд» від 4 червня 1991 р., «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 р., «Про органи суддівського самоврядування» від 2 лютого 1994 р. Поясніть, чому зміни у судовій системі відбувалися надто повільно.

На основі аналізу Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. розкрийте правові основи організації і діяльності прокуратури. Проаналізуйте функції прокуратури. На підставі аналізу Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. з'ясуйте організаційно-правові основи діяльності міліції України, охарактеризуйте її функції, завдання, права та обов'язки.

Проаналізуйте основний зміст Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. і розкрийте призначення, компетенцію, систему та організацію діяльності СБУ.

Охарактеризуйте призначення та організаційно-правові засади діяльності інших правоохоронних органів (адвокатури, нотаріату тощо).

8. Приступаючи до розгляду **восьмого питання** семінару, зазначте, що зі створенням у червні 1991 р. конституційної комісії на чолі з Л. Кравчуком розпочався новітній конституційний процес в Україні. Охарактеризуйте діяльність створеної конституційної комісії, зокрема, яких результатів у підготовці проектів нової Конституції було досягнуто та чому ця діяльність не завершилася прийняттям Конституції України.

З'ясуйте діяльність нової конституційної комісії на чолі з Л. Кучмою та О. Морозом, яка була сформована після виборів нового складу парламенту і Президента у вересні 1994 р. Поясніть, у якій політичній ситуації укладався у червні 1995 р. Конституційний договір між Верховною Радою та Президентом України. Розкрийте зміст і наслідки Конституційного договору.

Означте причини політичної кризи навесні 1996 р. та способи їх розв'язання. Охарактеризуйте останній етап (конституційна ніч) складного, довготривалого конституційного процесу. Дайте оцінку щодо прийняття Конституції України, яке відбувалося таким екстраординарним способом, і чи вплинуло це на зміст Основного закону. Розкрийте структуру та зміст Конституції України і значення прийняття Основного закону України.

9. Готуючись до відповіді з **дев'ятого питання** семінару, зважте на те, що реформування законодавства розпочалося разом із розбудовою незалежної Української держави. Цей процес спочатку не мав системного характеру, що призводило до певної неузгодженості правових норм. З прийняттям Конституції

України з'явилися реальні перспективи щодо вироблення гармонійно поєднаної збалансованої законодавчої системи.

Проаналізуйте, якими шляхами здійснювалося цивільно-правове забезпечення реформування економічної системи. Які закони були спрямовані на регулювання й розвиток цивільно-правових відносин. Розкрийте етапи розробки нового Цивільного кодексу. Охарактеризуйте структуру та основний зміст Цивільного кодексу України 2003 р. З'ясуйте основний зміст та значення Господарського кодексу України 2003 р.

Поясніть, якими шляхами відбувався подальший розвиток адміністративного права. Назвіть кодекси та закони, які містили певні питання адміністративно-правового регулювання.

Охарактеризуйте розвиток фінансового законодавства, особливу увагу при цьому зверніть на Бюджетний кодекс України, який введено в дію з 1 січня 2003 р., а також на закони України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. та «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р.

Охарактеризуйте завдання та напрями розвитку аграрного законодавства. Розкрийте структуру та основний зміст Земельного кодексу України 2001 р. Проаналізуйте завдання та характерні особливості розвитку екологічного права України.

Охарактеризуйте зміни, що відбулися в сімейному праві на підставі Сімейного кодексу України, прийнятого 15 січня 2002 р.

Означте, які фактори спричинили інтенсивний розвиток кримінального права та якими шляхами відбувалося реформування кримінального законодавства. Охарактеризуйте структуру, завдання та основний зміст Кримінального кодексу України, який набув чинності з 1 вересня 2001 р.

З'ясуйте, яких змін зазнало процесуальне право. Розкрийте зміст і значення змін, що були внесені в цивільне процесуальне та кримінально-процесуальне законодавство у процесі судової реформи.

1.4. Самостійна робота студентів

Тема 1. Державний лад країн Стародавнього Сходу (IV-III тисячоліття – VI ст. до н.е.)

Завдання 1. Скласти схему структури центральних і місцевих органів державної влади і управління Вавилону.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні риси законів царя Хаммурапі.
2. Опишіть особливості суспільства і права Індії за законами Ману.

Тема 2. Держава і право античного світу (VIII - ст. до н. е - VI ст. н.е.)

Завдання 1. Скласти схему державного апарату Афінської республіки.

Завдання 2. Скласти схему державного устрою Риму в період республіки.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте законодавчі органи Ст. Греції.
2. Опишіть виконавчі органи Ст. Греції, визначте їх спільні риси та особливості.

3. Демократизм судового процесу в Афінах виявлявся в тому, що...
4. Визначте спільні риси і особливості права в Стародавніх Афінах і Спарті.
5. Охарактеризуйте процес еволюції форм держави Ст. Риму.
6. Розкрийте зміст реформи Сервія Тулія

Тема 3. Державний устрій і право країн Західної Європи в середні віки і в епоху Реформації (V – XVIст.ст.)

Завдання 1. Порівняти державний устрій Франції у станово-представницьку та абсолютну монархію.

Завдання 2. Визначити особливості права феодальної Англії.

Завдання 3. Визначити класифікацію правових пам'яток феодальної Німеччини.

Питання для самоконтролю

1. Сенйоральна монархія у Франції – це...
2. Поясніть вислів: «Васал мого васала – не мій васал».
3. Основні феодальні стани – це...
4. Місце Генеральних Штатів в системі органів влади.
5. Охарактеризуйте основні галузі права Середньовікової Франції.
6. Визначте особливості виникнення держави в Англії.
7. Значний політичний вплив парламенту в Англії зумовлений...
8. Поясніть значення Великої Хартії вольностей.
9. Незавершений характер абсолютизму в Англії обумовлений...
10. Опишіть особливості основних джерел права Англії.
11. Охарактеризуйте особливості формування держави в Середньовічній Німеччині
12. Визначте німецьких йорактер абсолютизму у XVII-XVIIIст.
13. «Колискою поліцейського управління» вважається...
14. Значення Магдебурського права в містах Німеччини.
15. Опишіть міське, канонічне право, рецепцію римського права, як джерела права Середньовічної Німеччини.
16. Особливістю феодальних кодифікацій Німеччини було...

Тема 4. Держава і право Київської Русі у період зародження, становлення та феодальної роздробленості (VI – початок XIII ст.)

Завдання 1. Складіть схему організації влади й управління Давньоруської держави.

Завдання 2. З'ясуйте, які існували суди в Київській державі, охарактеризуйте їх структуру, склад та юрисдикцію.

Завдання 3. Дайте характеристику джерел права Київської Русі.

Питання для самоконтролю

1. Проаналізуйте процес обмеження та скасування державою кровної помсти. Поясніть причини поширення грошових видів покарань на Русі.
2. Охарактеризуйте основні етапи судового процесу
3. Поясніть, у чому полягав і що спричинило перехід від чисельної до двірсько-вотчинної системи управління.

4. Розкрийте, як у процесі становлення політичної організації суспільства звичай східних слов'ян трансформувалися у норми звичаєвого права.

Тема 5: Галицько-Волинська держава – спадкоємниця Київської Русі-України

Завдання 1. Складіть схему органів влади й управління Галицько-Волинської держави. Поясніть, чим зумовлювалося прискорене переростання десятичної системи управління у двірсько-вотчинну.

Завдання 2. Складіть схему органів влади й управління у містах, де запроваджувалося магдебурзьке право.

Завдання 3. Розкрийте причини обмеження князівської влади та характер стосунків князя з боярською радою.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте вплив особливостей розвитку феодалного землеволодіння на суспільний устрій Галицько-Волинського князівства та опишіть правове становище панівної верхівки суспільства, передусім боярської аристократії.

2. Поясніть причини та особливості запровадження магдебурзького права в західноукраїнських містах.

3. Охарактеризуйте судову систему Галицько-Волинського князівства.

Тема 6. Українські землі під владою Литви та Польщі (кінець XIV – перша половина XVII ст.)

Завдання 1. Складіть схему державного устрою Литовсько-Руської держави.

Завдання 2. Складіть схему судоустрою в Литовсько-Руській державі до і після судової реформи середини XVI ст.

Завдання 3. Складіть схему органів центрального та місцевого управління на українських землях періоду польського панування.

Завдання 4. Складіть схему судових органів на українських землях польської доби.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте причини входження українських земель до складу сусідніх держав.

2. У чому полягав вплив українських державно-правових традицій на характер держави і права Великого князівства Литовського?

3. Яких змін зазнав правовий статус українських земель у складі Речі Посполитої?

4. Назвіть характерні риси організації управління в містах з магдебурзьким правом.

5. Охарактеризуйте судочинство в українських містах за магдебурзьким правом.

6. Охарактеризуйте розвиток цивільного права Литовсько-Руської доби та зміни, які відбулися в інститутах виконання зобов'язань, спадку.

7. Сформулюйте основні риси феодалного кримінального права Великого князівства Литовського.

8. З'ясуйте, які наслідки для українських земель мало утворення Речі

Посполитої.

Тема 7. Державний устрій і право феодальної Польщі (X – XVIII ст.ст.)

Завдання 1. Визначити джерела права Польської феодальної держави

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте особливості утворення держави феодальної Польщі.
2. Визначте відмінності Станово-представницької монархії Польщі від західноєвропейської.
3. Опишіть основні риси державного устрою Речі посполитої.
4. Назвіть основні джерела права феодальної Польщі.

Тема 8. Становлення української державності та права в роки

Визвольної війни 1648 – 1654 рр.

Завдання 1. Розкрийте зміни у суспільному устрої та складіть схему суспільного ладу України після Визвольної війни.

Завдання 2. Охарактеризуйте державний устрій Української Гетьманської держави.

Завдання 3. Розкрийте цивільно-правові відносини в Українській державі.

Завдання 4. Охарактеризуйте судовий процес Української Гетьманської держави.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте причини та передумови входження українських земель до складу Московської держави.
2. Охарактеризуйте систему управління в Українській козацько-гетьманській державі (1648 – 1657 рр.).
3. Поясніть тезу: українсько-московський договір 1654 р. був своєрідним компромісом, де кожна сторона мала на меті своє.
4. Розкрийте суть правового статусу України за Березневими статтями 1654 р.

Тема 9. Держава і право України в період козацько-гетьманської доби (середина XVII – кінець XVIII ст.)

Завдання 1. Складіть схему адміністративно-політичного устрою козацько-гетьманської держави.

Завдання 2. З'ясуйте, до яких заходів вдавався царський уряд задля обмеження гетьманської влади, які імперські органи влади створювалися для управління Українськими землями та розкрийте їхні повноваження.

Завдання 3. Складіть схему судоустрою козацько-гетьманської держави до і після судової реформи 1760-1763 рр. Розкрийте зміст і наслідки судової реформи.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте зміни, які сталися у середовищі суспільних верств Гетьманщини у другій половині XVII ст.
2. З'ясуйте суть кодифікації права в Україні у XVIII ст.
5. Визначте структуру державного управління Російської імперії XVIII ст.
6. Прокоментуйте головні тенденції розвитку права в Україні в XVIII ст.
7. Розкрийте підстави які стверджують, що наприкінці XVIII ст. Україна

перестала існувати як окремий державний механізм.

Тема 10. Суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації української державності (кінець XVIII – XIX ст.)

Завдання 1. Складіть схему судових установ до і після судової реформи 1864 р. Проаналізуйте причини та сутність судової реформи 1864 р. Розкрийте юрисдикцію, порядок створення й діяльності мирових судів, окружних судів та судових палат, повноваження та значення інституту присяжних засідателів.

Завдання 2. Складіть порівняльну схему органів управління, які діяли на українських землях до реформ та в пореформений період. З'ясуйте, які зміни в систему управління внесли реформи 60-70-х років XIX ст. Розкрийте зміст земської (1864 р.) і міської (1870 р.) реформ та особливості їх проведення в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Джерела й основні риси права України після ліквідації української державності (перша половина XIX ст.).
2. Причини та особливості кодифікації права на українських землях.
3. Реформи другої половини XIX ст. у Російській імперії та їх реалізація на українських землях.

Тема 11. Держава і право феодальної Росії (XIV – XIX ст.ст.)

Завдання 1. Порівняти державний устрій і право феодальної Росії із зарубіжними державами

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні риси державного і суспільного устрою феодальної Росії.
2. Опишіть особливості станово-представницької монархії Московії.
3. Охарактеризуйте основні риси російського права феодальної епохи.

Тема 12. Державний устрій і право країн феодальної Азії (кін. XVII – XVIII ст.)

Завдання 1. Скласти схему державного устрою Візантійської держави, Арабського халіфату та Османської імперії.

Питання для самоконтролю

1. Особливість виникнення Арабського Халіфату полягає в тому, що ...
2. Форма держави Арабського Халіфату характеризується...
3. Визначити що було чинником в утворенні Державної Організації Турків.
4. Відмінність влади турецького султана від халіфату було...
5. Що означає «цезарепапізм»?
6. Визначте зміст і значення реформ Юстиніана.
7. Опишіть джерела мусульманського права.

Тема 13. Буржуазні революції в Англії та Франції. Утворення буржуазної держави (XVII - (XVIII ст.)

Завдання 1. Визначте основні риси державного устрою Англії в добу республіки.

Завдання 2. Визначити основні риси державного устрою і права Франції періоду революції

Питання для самоконтролю

1. Визначте еволюцію державного устрою Англії в роки буржуазної революції 1640-1660рр.
2. Яку роль відіграв Олівер Кромвель у розвитку англійської республіки?
3. Які політичні партії формуються в Англії в другій половині XVII ст., опишіть їхні політичні програми.
4. Охарактеризуйте зміст і значення «Habeas Corpus Akt».
5. Опишіть значення «Славної революції» у формуванні Конституційної монархії в Англії.»
6. Визначте основні віхи у розвитку держави Франції періоду буржуазної революції
7. Основні риси Конституційної монархії Франції 1791 – 1792 рр.
8. Опишіть зміст і значення «Декларації прав людини і громадянина».
9. Вкажіть причини і наслідки Якобінської диктатури.
10. Охарактеризуйте устрій і право Імперії Наполеона Бонапарта.

Тема 14. Виникнення та становлення США (XVII – XIX ст.ст.).

Завдання 1. Скласти схему державного механізму США за конституцією 1787 року.

Питання для самоконтролю

1. Особливістю американської революції було те, що...
2. Історичне значення «Декларації незалежності» полягає в тому, що...
3. Опишіть основні принципи Конституції США 1787р.
4. Метою прийняття перших 10 поправок до Конституції США було...
5. Охарактеризуйте причини, хід і наслідки громадянської війни в США 1864-1865рр.

Тема 15. Держава і право Китаю та Індії в Новітній період

Завдання 1. Порівняти державний устрій і право Індії та Китаю у Новітній період

Питання для самоконтролю

1. Сінхайська революція – це...
2. Своєрідність сучасної Китайської держави полягає в...
3. Визначте основні риси державного устрою Китаю згідно із Конституцією 1982р.
4. Охарактеризуйте джерела і характерні риси права КНР.
5. Опишіть основні етапи розвитку держави і права Індії в Новітній період.

Тема 16. Державний устрій і право США і країн Західної Європи в Новітній період

Завдання 1. Скласти схеми державного устрою Франції згідно з конституціями 1946 і 1958 рр.

Завдання 2. Визначити основні тенденції розвитку державного устрою і права Великобританії в Новітній період.

Завдання 3. Порівняти Державно-правовий устрій ФРН та НДР.

Завдання 4. Визначити основні тенденції розвитку державного устрою і права США у Новітній період.

Питання для самоконтролю

1. Порівняйте устрій Франції 4ї 5-ї республік.
2. Охарактеризуйте основні риси права Франції в Новітній період.
3. Назвіть основні напрямки еволюції державного устрою Великобританії Новітнього періоду.
4. Визначте характерні риси права Великобританії Новітнього часу.
5. Міністеріальна монархія – це...
6. Опишіть зміни в колоніальній системі Великобританії Новітнього періоду.
7. Охарактеризуйте основні напрямки еволюції устрою і права Німеччини після II світової війни.
8. Визначте основні риси Боннської Конституції 1949р.
9. Назвіть основні джерела права Німеччини у Новітній період.
10. Охарактеризуйте основні напрямки еволюції державного устрою США в Новітній період.
11. «Новий курс» Ф. Рузвельта – це...
12. Опишіть механізм президентської республіки США.
13. Назвіть особливості американської правової системи.
14. Визначте основні риси судочинства США.

Тема 17. Відродження Української державності (березень 1917 – березень 1921 рр.)

Завдання 1. Складіть схему центральних та місцевих органів влади й управління УНР.

Завдання 2. Проаналізуйте надбання та прорахунки Центральної Ради в організації місцевої влади і місцевого самоврядування.

Завдання 3. Складіть схему центральних органів влади й управління Української держави часів Скоропадського. Розкрийте повноваження цих органів.

Завдання 4. Складіть схему органів місцевого управління Гетьманату, розкрийте повноваження губернських і повітових старост, земських начальників.

Завдання 5. Складіть схему центральних органів влади й управління Директорії.

Завдання 6. З'ясуйте державно-правовий статус Конгресу трудового народу, що відбувся 23 – 28 січня 1919 р. Охарактеризуйте за яким принципом було скликано цей орган і які рішення він ухвалив.

Завдання 7. Поясніть, на яких засадах діяли судові установи Директорії. Розкрийте основний зміст реформування судової системи.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте процес становлення й зміцнення Центральної Ради як вищого владного органу в Україні.

2. Проаналізуйте державно-правовий статус уряду України — Генерального Секретаріату.
3. Охарактеризуйте діяльність Центральної Ради з реформування судочинства та створення власної прокуратури.
4. Розкрийте основний зміст та значення Земельного закону, затвердженого Центральною Радою 18 січня 1918 р., та інших законів соціально-економічного спрямування.
5. Розкрийте структуру, зміст та значення Конституції УНР.
6. Розкрийте здобутки Гетьманату в розвитку інституту державної служби, в зовнішньополітичній діяльності, у військовому будівництві.
7. Охарактеризуйте закони Української держави, спрямовані на захист приватної власності, законодавче врегулювання земельного питання, заснування банків, запровадження української грошової системи.
8. Розкрийте успіхи гетьманського уряду в законодавчому забезпеченні культури й освіти.
9. Охарактеризуйте умови, в яких відбувся прихід до влади Директорії УНР та розкрийте її політичну платформу.
10. З'ясуйте склад, повноваження та порядок діяльності уряду Директорії – Ради Народних Міністрів.
11. Проаналізуйте Закон «Про Державну Раду Української Народної Республіки», ухвалений 12 листопада 1920 року, і визначте основну тенденцію зміни державного устрою останнього періоду Другої УНР.
12. Означте які зміни були внесені Директорією в цивільно-правову сферу, передусім щодо права власності, зокрема на землю.
13. Охарактеризуйте проект нової Конституції підготовленого наприкінці жовтня 1920 року.

Тема 18. Утворення УСРР. Становлення її державного апарату й основ права. Держава і право в умовах нової економічної політики та в період тоталітарно-репресивного режиму (1917 1940-х рр.)

Завдання 1. Складіть схему центральних органів влади й управління УСРР.

Завдання 2. Розкрийте зміст першої Конституції УСРР. Поясніть, у чому полягало завдання держави «диктатури працюючих і експлуатованих мас пролетаріату і біднішого селянства». З'ясуйте антидемократичні положення Конституції УСРР 1919 р.

Завдання 3. Складіть порівняльну схему вищих і місцевих органів влади й управління України за Конституціями 1929 р. Охарактеризуйте склад, повноваження та порядок їх утворення.

Завдання 4. Складіть порівняльну схему судової системи за положеннями про судоустрій УСРР: а) 1922 р.; б) 1925 р.; в) 1929 р. Наведіть аргументи щодо значного посилення процесів централізації судової системи в 30-х роках.

Завдання 5. Складіть порівняльну схему вищих і місцевих органів влади й управління України за Конституціями 1937 р. Охарактеризуйте склад, повноваження та порядок їх утворення.

Питання для самоконтролю

1. Означте обставини, які спонукали українських більшовиків покинути

засідання Всеукраїнського з'їзду рад у Києві в грудні 1917 р. і переїхати до Харкова.

2. З'ясуйте обставини проведення 25 грудня 1917 р. I Всеукраїнського з'їзду рад та охарактеризуйте його рішення. Розкрийте склад і призначення обраного на з'їзді тимчасового Центрального Виконавчого Комітету і створеного ним радянського уряду – Народного секретаріату.

3. З'ясуйте, на розгляд яких позасудових та громадських органів передавалися спори із земельних, цивільних, трудових справ.

4. Охарактеризуйте порядок створення, склад і повноваження революційних трибуналів згідно з Положенням про революційні трибунали від 23 січня 1918 р. Поясніть, у чому полягала спрощена процедура розгляду справ революційними трибуналами.

5. Розкрийте правові засади процесу широкої націоналізації, встановлення державної власності на засоби виробництва, монополії держави на продовольство та предмети попиту.

6. Поясніть, які правові наслідки спричинило прийняття РНК УСРР декрету «Про скасування спадкування» від 11 березня 1919 р.

7. З'ясуйте, які акти радянської влади використовувалися як джерела кримінального права, як класова належність обвинуваченого впливала на вирок суду.

8. Проаналізуйте процес входження УСРР до складу СРСР

9. З'ясуйте правове становище УСРР у складі Союзу за Конституцією СРСР 1924 року.

10. Охарактеризуйте кодифікацію трудового та сімейного права УСРР у 1920-х роках.

11. Охарактеризуйте основний зміст Земельного кодексу УСРР 1922 р. та проаналізуйте зміст актів, спрямованих на створення видимості законності широкої кампанії розкуркулення на селі.

12. Дайте правову оцінку масової колективізації в Україні.

13. Проаналізуйте карально-репресивне законодавство часів колективізації.

14. З'ясуйте мету штучно організованого голоду в Україні в 1932 – 1933 рр.

15. Визначте правові основи масових репресій УРСР.

16. Охарактеризуйте кримінальне законодавство 1930-х років в Україні.

17. Проаналізуйте, який характер мала воєнна акція Радянського Союзу на західноукраїнських землях у вересні 1939 року та на території Бессарабії й Північної Буковини у червні 1940 року.

18. Розкрийте правові засади, юридичну процедуру та наслідки приєднання Західної Волині, Східної Галичини, Північної Буковини й частини Бессарабії до складу УРСР.

Тема 19. Держава і право України в роки Другої світової війни та повоєнні роки і в період десталінізації та застою (1941 – перша половина 1980-х рр.)

Завдання 1. Розкрийте, які структурні зміни відбулися в органах влади відповідно до Указу «Про воєнний стан» від 22 червня 1941 р.; при цьому з'ясуйте, які напрями їхньої діяльності стали найважливішими.

Завдання 2. З'ясуйте обставини проведення у Львові 30 червня 1941 р. Національних зборів українців і проаналізуйте прийнятий ними Акт відродження Української держави. Реакція німецького керівництва на Акт відродження

Української держави. Розкрийте інші спроби українських націоналістів щодо національно-державного будівництва.

Завдання 3. Розкрийте характерні особливості державно-правового розвитку України у повоєнний період.

Завдання 4. Охарактеризуйте процес реформування судових та правоохоронних органів у повоєнний період та період десталінізації.

Завдання 5. З'ясуйте, яких змін зазнала система органів влади й управління із прийняттям у 1977 р. і 1978 р. нових Конституцій СРСР та УРСР.

Завдання 6. Проаналізуйте структуру, склад та юрисдикцію судових органів і складіть схему судової системи України.

Питання для самоконтролю

1. Дайте оцінку фашистському окупаційному режиму в Україні.
2. Охарактеризуйте зміни в правоохоронних органах УРСР у роки боротьби з фашизмом.
3. Визначте основні зміни в законодавстві України у період війни.
4. Охарактеризуйте партизанський рух опору на окупованій Україні та діяльність Української Повстанської Армії (УПА).
5. Розкрийте процес поновлення довоєнних правових норм, що регулювали трудові відносини та подальшу демократизації трудового права періоду десталінізації.
6. Охарактеризуйте зміни в судовій системі УРСР у період десталінізації.
7. Означте характерні риси кодифікації радянського права в 1950 – 1960-х рр.
8. Охарактеризуйте зміни в соціальній структурі населення в 1960 – 1980-х рр.
9. З'ясуйте правові засади переходу Кримської області до складу УРСР.
10. Розкрийте структуру місцевих органів влади за Конституцією 1978 р. та проаналізуйте зміни, які відбулися в їхньому складі, повноваженнях та порядку роботи.
11. Охарактеризуйте зміни в сімейному та житловому праві 1970 – 1980-х років.
12. Дайте оцінку основним положенням Конституції УРСР 1978 р.

Тема 20. Держава і право України в період перебудови та становлення сучасної Української держави (1985 – 2011-ті рр.)

Завдання 1. Розкрийте зміст і значення Декларації про державний суверенітет України для утвердження реального суверенітету України, розбудови незалежної Української держави

Завдання 2. Охарактеризуйте, зміни в структурі та функціях органів вищої виконавчої влади, що були введені Законами УРСР від 13 та 21 травня 1991 р.

Завдання 3. Охарактеризуйте процес становлення українського парламента-ризму.

Завдання 4. Проаналізуйте процес становлення президентської влади.

Завдання 5. Розкрийте причини та основний зміст судової реформи.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте який вплив на розвиток демократичних процесів в Україні спричинила так звана перебудова?
2. Розкрийте процес реформування політичної системи в період перебудови.

3. Проаналізуйте передумови прийняття та зміст Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р.
4. Охарактеризуйте реформування судової системи України на сучасному етапі.
5. Проаналізуйте передумови проголошення незалежності України.
6. Дайте оцінку Всенародному референдуму 1 грудня 1991 р.

1.5. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання передбачаються у формі рефератів-оглядів. Завдання обирається студентом на початку семестру і виконується за усталеними вимогами.

1.5.1. Основні вимоги до написання рефератів-оглядів

При виконанні індивідуального завдання необхідно взяти до уваги, що реферат (лат. *refero* – доношу, повідомляю, переказую) – це короткий переказ змісту наукової роботи, книги або вчення, оформлене у вигляді письмової публічної доповіді; доповідь на задану тему, зроблена на основі критичного огляду відповідних джерел інформації (наукових праць, літератури по темі).

Зі свого боку, реферат-огляд складається на основі декількох джерел і зіставляє різні точки зору з досліджуваного питання.

Тема завдання обирається студентом добровільно і закріплюється за студентом викладачем на початку семестру. Підготовка індивідуального завдання у такій формі передбачає:

- підбір та опрацювання літератури за темою;
- складання плану роботи (вступ, *перше питання* - розкриття теоретичних аспектів проблеми, *друге питання* - аналіз фактичних та статистичних даних, висновки, список використаної літератури та інформаційних джерел);
- виклад основних ідей та пропозицій авторів;
- презентація індивідуального завдання на семінарських заняттях (виступ до 5 хвилин).

Для виконання індивідуальних завдань студенти повинні використовувати законодавчі та підзаконні акти, інструктивно-методичні матеріали, науково-монографічну літературу, статистичні дані.

Індивідуальне завдання виконується комп'ютерним способом з одностороннім розміщенням тексту на папері формату А 4 (210 мм x 297 мм) з дотриманням прийнятих у діловодстві стандартних берегів: лівого – 30 мм, верхнього та нижнього – 20 мм, правого – не менше 10 мм.

Обсяг завдання має забезпечувати належне висвітлення теми і не повинен перевищувати 12-14 сторінок друкованого тексту шрифтом Times New Roman кеглем 14 з міжрядковим інтервалом 1,5.

Обов'язково в тексті повинні бути посилання на джерела, що були використані при написанні реферату. Посилання подаються у квадратних дужках з вказівкою номера джерела, за яким воно внесене у список використаних джерел, та сторінки (якщо подається точна цитата або числові дані), наприклад [3, с.8].

Завдання повинно бути структурованою, тобто після титульного аркуша містити: план, вступ, три (два) розділи, висновки, список використаних джерел. Складові частини роботи не обов'язково починати з нового аркуша. Розділи плану

роботи формулюються самостійно студентом як найважливіші напрями розкриття її теми. Виклад роботи подається за наведеним нижче порядком.

ПЛАН

	Стор.
Вступ	- 2
1. (назва першого розділу)	- 3
2. (назва другого розділу)	- 6
3. (назва третього розділу)	- 9
Висновки	- 12
Список використаних джерел	- 14

Вступ

(Виклад змісту вступу)

1. (назва першого розділу)

(Виклад змісту першого розділу)

2. (назва другого розділу)

(Виклад змісту другого розділу)

3. (назва третього розділу)

(Виклад змісту третього розділу)

Висновки

(Виклад змісту висновків)

Список використаних джерел

Нижче списку використаних джерел рукописним способом зазначаються дата виконання реферату і особистий підпис студента.

1.5.2. Теми рефератів-оглядів

1. Реформи Володимира Великого (Святого) та Ярослава Мудрого, їх зміст та значення.
2. Органи народовладдя, їх функції і роль у княжій Україні.
3. Судочинство в Київській Русі.
4. Шлюбно-сімейне право Київської Русі.
5. Князь Данило Галицький – видатний державний діяч України.
6. Роль Данила Галицького у становленні та зміцненні Галицько-Волинської держави.
7. Гуманістичні витоки Литовського Статуту 1529 р.
8. Литовські Статути та їх значення для розвитку українського права.
9. Судова система Литовсько-Руської держави.
10. Спеціальні суди на українських землях у XIV – XVI ст.
11. Берестейська церковна унія 1596 р. та її значення для українського народно-визвольного руху.
12. Козацьке звичаєве право – головне джерело права на Січі.
13. Запорозька Січ – основа козацької демократії та загальної рівності.
14. Козацтво як побутове та соціальне явище в Україні.
15. Українсько-московський договір в оцінках істориків та юристів.

16. Політичний портрет Богдана Хмельницького.
17. Козацька республіка та її роль і місце в історії державності українського народу.
18. Правові ознаки козацької держави за Зборівським договором 1649 р.
19. Андрусівський договір, «Вічний мир» — змова Польщі та Московії про розшматування України.
20. Діяльність Малоросійського приказу і малоросійських колегій в Україні.
21. Судова реформа гетьмана К. Розумовського 1764 р.
22. Обмеження та ліквідація царизмом державного устрою Гетьманщини.
23. Конституція П. Орлика (1710 р.): основні ідеї та можливості її реалізації як державного документа.
24. Український політичний діяч – гетьман Пилип Орлик.
25. Судова реформа другої половини ХІХ ст. та її реалізація на українських землях.
26. Демократичні принципи судоустрою і судочинства за судовою реформою 1864 р.
27. Особисті й майнові права українських селян за реформою 1861 р.
28. Причини та наслідки кодифікаційних робіт у першій половині ХІХ ст.
29. Політичний портрет М. Грушевського.
30. Судова система УНР.
31. Конституція УНР.
32. Повалення режиму Гетьманату: причини та наслідки.
33. Особливості державного будівництва періоду Гетьманату.
34. Зовнішньополітична діяльність Директорії.
35. Політичний портрет С. Петлюри.
36. Державотворчі процеси в ЗУНР.
37. Створення і діяльність надзвичайних комісій (ЧК) з боротьби із контрреволюцією в умовах громадянської війни в Україні.
38. Органи захисту радянського режиму в Україні (1917 – 1921 рр.).
39. Нормативне забезпечення нової економічної політики.
40. Порівняльний аналіз Конституції УСРР 1919 р. і Конституції УСРР 1929 року.
41. Україна й утворення Союзу РСР.
42. Репресивні каральні органи УСРР у 1930-х роках.
43. Надзвичайне законодавство СРСР та право України у 1930-ті роки.
44. Порівняльна характеристика Конституції УРСР 1937 р. і Конституції УСРР 1929 р.
45. Державний механізм масового терору в Україні.
46. Спроба відновлення української державності у 1941 р.
47. Перебудова державного апарату на воєнний лад.
48. Зміни в праві та законодавстві у роки Великої Вітчизняної війни.
49. Вхідження Закарпаття до складу УРСР.
50. Створення і діяльність органів народної влади на Закарпатті в перші роки радянського будівництва.
51. Декрети Народної Ради Закарпатської України.
52. Виникнення та діяльність дисидентського руху в Україні.

53. Україна в період спроб лібералізації: суспільно-політичне життя у другій половині 1950-х – початку 1960-х років.
54. Зміни в судовій системі та правоохоронних органах УРСР у період десталінізації.
55. Друга кодифікація радянського права в Україні.
56. Процеси перебудови та зміни в суспільно-політичному житті України.
57. Національна політика України на сучасному етапі.
58. Еволюція національної партійної системи в Україні після проголошення незалежності.
59. Виникнення і характерні риси держав Стародавнього Сходу.
60. Посилення Вавилону та реформи царя Хаммурапі.
61. Варни (касти) Стародавньої Індії.
62. Закони Ману в Стародавній Індії: загальна характеристика.
63. Афінська рабовласницька держава: демократія чи охлократія.
64. Особливості державного устрою та права Стародавньої Спарти.
65. Законодавство Гракхів та криза республіканського ладу у Стародавньому Римі.
66. Боротьба плебеїв за політичні права в Стародавньому Римі.
67. Історична постать Юлія Цезаря.
68. Перші та останні імператори Римської держави.
69. Реформи Людовика IX (Святого).
70. Золота Булла в імператорській Німеччині.
71. Роль Магдебурзького права в організації міського самоврядування в Європі.
72. “Саксонське” і “Швабське” зеркала – джерела права феодальної Німеччини.
73. Особливості “Кароліни” – збірки кримінального та кримінально-процесуального права феодальної Німеччини.
74. Розквіт французького абсолютизму за Людовика XIV.
75. Англійська церква та англійський абсолютизм.
76. “Тридцятилітня війна” та її наслідки для німецької імперії
77. Особливості Брандербурзько-Пруської держави.
78. Олівер Кромвель – історична постать англійської буржуазної революції. Демократ чи диктатор.
79. Діячі Якобінської диктатури.
80. Внутрішня політика Наполеона Бонапарта.
81. Зовнішня політика Наполеона Бонапарта.
82. Просвічений абсолютизм в Австрійській імперії.
83. Формування Російської імперії. Реформи Петра I та Катерини II.
84. Буржуазні реформи XIX ст. в Російській імперії.
85. Феодальна Річ Посполита: конституційна монархія чи аристократична республіка.
86. Мусульманське право: особливості та еволюція.
87. Османська імперія та Україна у XVI-XVII ст.: досвід міждержавницьких відносин.

88. Закони царя Стефана Душана 1349 р. – збірник сербського феодального права.
89. Партійна система Великобританії.
90. Перші президенти США.
91. Історична постать Авраама Лінкольна.
92. Історична постать Уїнстона Черчілля.
93. Особливості іспанського та італійського фашизму.
94. Фашистські держави південно-східної Європи.
95. Історична постать Франкліна Делано Рузвельта.
96. Державний розвиток Єгипту після другої світової війни.
97. Діяльність Шарля де Голля у післявоєнній Франції.
98. Мао Цзедун і комунізм в Китаї.
99. Політика модернізації в КНР.
100. Діяльність Д. Неру та І. Ганді щодо розбудови Індійської демократичної республіки.
101. Політика “залізної леді” – М. Тетчер.
102. Шведська модель соціалізму та її національні варіанти.
103. Утворення ЄС і європейська інтеграція на сучасному етапі.
104. Міжнародне законодавство в галузі прав людини.

1.6. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі екзамену.

1.6.1. Питання для підсумкового контролю

1. Утворення Давньоруської держави – Київської Русі (VI – початок XII ст.).
2. Суспільний лад та державний устрій Київської Русі у другій половині IX – першій третині XII ст.
3. Правова система Київської Русі у другій половині IX – першій третині XII ст.
4. «Руська правда» – пам’ятка староруського права Київської Русі.
5. Судові органи і судочинство в Київській Русі.
6. Утворення Галицько-Волинського князівства. Розвиток у ньому феодального землеволодіння.
7. Суспільний і державний лад Галицько-Волинської Русі.
8. Суспільний лад України у литовсько-польський період (друга половина XIV – перша половина XVII ст.).
9. Державний лад на українських землях у литовсько-польську добу (друга половина XIV – перша половина XVII ст.).
10. Джерела, основні риси і зміст права на Україні в литовсько-польський період (друга половина XIV – перша половина XVII ст.).
11. Литовські Статути та їх характеристика. Основні риси цивільного та кримінального права за Литовськими Статутами.
12. Джерела й основні риси права в Гетьманській державі 1648 – 1657 рр.

13. Переяславський договір 1654 року та його зміст, наслідки та сучасна оцінка.
14. Правове становище України під протекторатом російського царя. Березневі статті 1654 року. Царська жалувана Грамота від 27 березня 1654 року.
15. Селянська реформа 1861 року та її значення для подальшого розвитку України.
16. Судова реформа 1864 року в Росії: її наслідки та історичне значення.
17. Земська реформа 1864 року в Росії та її проведення в Україні: наслідки та історичне значення.
18. Зміни в державному ладі України з початку ХХ ст. до 1917 року.
19. Цивільне, адміністративне та кримінальне законодавство на Україні за період з 1900 до лютого 1917 рр.
20. Революція 1917 р. в Україні. Утворення і діяльність Української Центральної Ради. Проголошення УНР. Універсали Української Центральної Ради: їх зміст та історичне значення (березень 1917 – квітень 1918 рр.).
21. Українська гетьманська держава (1918 р.). Основні риси її права.
22. Судова система УНР (березень 1917 – квітень 1918 рр.).
23. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові. Проголошення УСРР (25.12.1917).
24. Прийняття, структура та зміст Конституції УСРР 1919р.
25. Україна та утворення СРСР. Перебудова державного апарату у зв'язку з введенням непу й утворенням СРСР.
26. Пакт Молотова - Ріббентропа 1939 р. та його політичне значення для подальшої долі західноукраїнських земель.
27. Звільнення Червоною Армією Західної України та Північної Буковини. Державно-правові акти Народних Зборів Західної України та Північної Буковини і рішення Верховних Рад СРСР і УСРР про включення цих земель до складу України.
28. Напад фашистської Німеччини на СРСР. Німецький окупаційний режим. Спроби відновлення української держави з боку ОУН.
29. Перебудова державного апарату на воєнний лад. Реорганізація органів суду і прокуратури (1941 – 1945 рр.).
30. Зміни в праві та законодавстві у період Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945-х рр.).
31. Зміни в законодавстві і праві України в період відбудови і спроб реформ (1945 – 1960 рр.).
32. Звільнення Закарпаття від фашистів. Створення органів народної влади. Державне будівництво.
33. Виникнення та діяльність дисидентського руху в Україні у 1960 – 1980-х роках та його значення в боротьбі за незалежну українську державу.
34. Процес перебудови в Україні та зміни в суспільно-політичному житті (1985 – 1991 рр.).
35. Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990р.: її зміст та історичне значення.

36. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. та його політичне і правове значення. Ліквідація СРСР. Причини і наслідки. Політичне і правове значення Біловезької зустрічі керівників України, Росії та Білорусії.
37. Утворення та розбудова незалежної української держави
38. Судова система та правоохоронні органи незалежної української держави (1991 – 2011 рр.).
39. Державне будівництво в Україні на сучасному етапі: принципи формування представницької системи, запровадження інституту президентства на Україні та його представників на місцях, органи самоврядування в Україні.
40. Підготовка та прийняття Конституції України 1996 р.
41. Характерні риси і особливості країн Стародавнього Сходу.
42. Суспільний і державний лад, суд і право Стародавнього Єгипту.
43. Суспільний лад і державний устрій Вавилону.
44. Цивільне і кримінальне право за законами Хаммурапі.
45. Держава і право Стародавньої Індії. Закони Ману.
46. Держава і право Стародавнього Китаю.
47. Суспільний і державний устрій Афін. Афінська рабовласницька держава.
48. Суд, судочинство і основні риси права в Стародавній Греції.
49. Виникнення держави в Римі. Реформи Сервія Тулія.
50. Суспільний та державний устрій Римської республіки.
51. Суспільний та державний лад Римської держави в період принципату і домініату.
52. Утворення та характеристика Речі Посполитої.
53. Характерні риси феодальної держави та права Польщі.
54. Виникнення Московського князівства. Його устрій у XII-XVI ст.
55. Російська держава в період станово-представницької та абсолютної монархії (XVII – початок XX ст.)
56. Утворення Візантійської держави. Суспільний устрій країни.
57. Державний устрій і право Арабського Халіфату.
58. Державний устрій і право Османської імперії (XV-XVII ст.)
59. Виникнення феодальної держави у Франції, її розвиток в IX-XII ст.
60. Суспільний лад і державний устрій у середньовічній Франції. Генеральні штати та Паризький парламент.
61. Джерела і характерні риси права середньовічної Франції.
62. Державний устрій Франції в добу абсолютизму.
63. Буржуазна революція 1789 р. у Франції та утворення буржуазної держави.
64. Якобінська диктатура у Франції.
65. Імперія Наполеона Бонапарта. Цивільний та кримінальний кодекси Наполеона Бонапарта.
66. Держава та право Франції Новітнього періоду.
67. Нормандське завоювання Британії (XI ст.) та його вплив на суспільно-політичний устрій країни.
68. Велика Хартія Вольностей 1215 р., її зміст та оцінка.
69. Станово-представницька монархія в Англії.
70. Розвиток парламентської монархії в Англії в другій половині XVII-XVIII ст. Утворення двопартійної системи.
71. Державний устрій Англії в період абсолютизму. Роль парламенту.
72. Державний устрій і право Великобританії Новітнього періоду.

73. Утворення і розвиток феодальної держави Німеччини. Особливості цього процесу.

74. Характеристика основних джерел та інститутів права Німеччини: Саксонське та Швабське зеркала, Магдебурзьке право. Золота булла 1356 р.

75. Станово-представницька монархія Німеччини, її державний устрій. Імперський сейм.

76. Державний устрій і право Німеччини Новітнього періоду.

77. Декларація незалежності США 1776 р.

78. Державний устрій і право США Новітнього періоду.

79. Державний устрій і право Китаю Новітнього періоду.

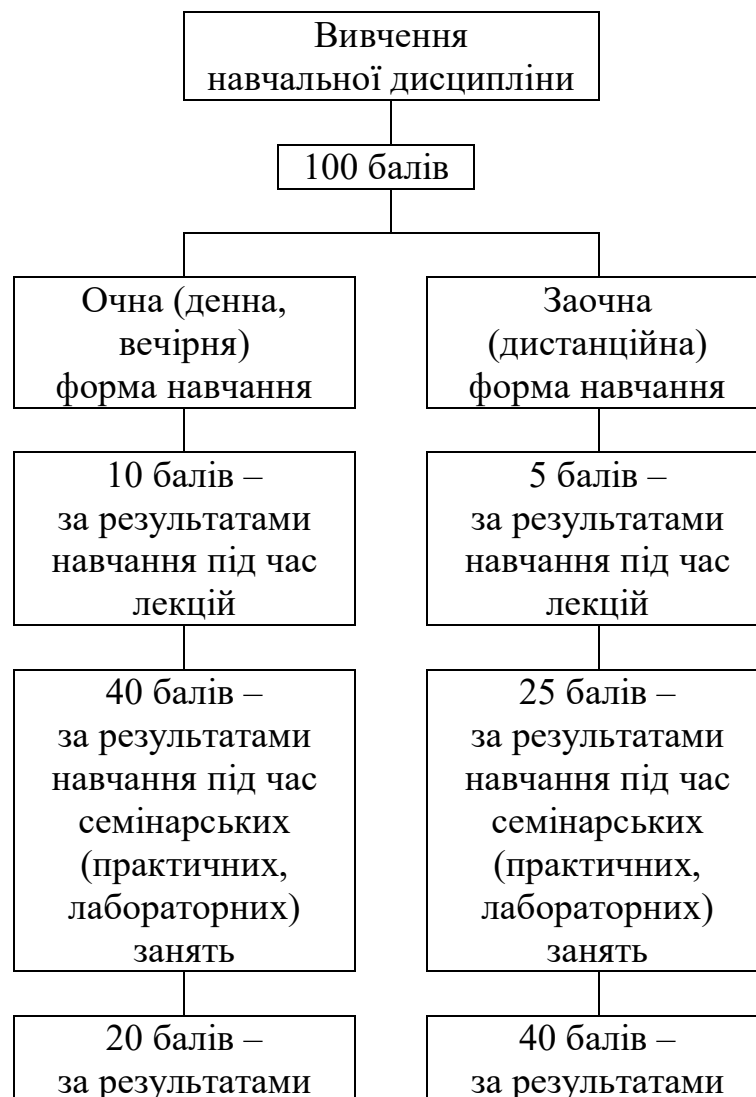
80. Державний устрій та право Індії Новітнього періоду.

1.6.2. Приклад екзаменаційного білету

1. Характерні риси і особливості країн Стародавнього Сходу.
2. Утворення Давньоруської держави – Київської Русі (VI – початок XII ст.ст.).
3. Характерні риси феодальної держави та права Польщі.
4. Українська гетьманська держава (1918 р.) Основні риси її права.

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 19 лекційних занять за денною формою навчання

Отже, студент може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій																		
			1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
1.	Денна	8	0,5	1,1	1,6	2,1	2,6	3,2	3,7	4,2	4,7	5,3	5,8	6,3	6,8	7,4	7,9	8,4	8,9	9,5	10

2.3. Обсяг балів, здобутих студентом під час семінарських занять, обчислюється за сумою балів, здобутих під час кожного із занять, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатком 3 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 18 семінарських занять за денною формою навчання.

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу студентів та виконання індивідуальних завдань, наведено в наступній таблиці:

2.5. Обсяг балів, здобутих студентом за самостійну роботу (індивідуальні завдання), обчислюється за сумою балів, здобутих за виконання кожного із цих завдань у таких межах:

№ з/п	20 тем	Номер теми																				Усього балів
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
1	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	20
	Усього балів																					20

3. Рекомендовані джерела

3.1. Базова література

1. Захарченко П.П. Історія держави і права України : підручник. К. : Атіка, 2004. 368 с.
2. Іванов В. М. Історія держави і права України : навч. посіб. К. : Атіка, 2003. 416 с.
3. Історія держави і права України : підручник / За ред. А. С. Чайковського. К. : Юрінком Інтер, 2004. 512 с.
4. Історія держави і права України: підручник / За ред. А. С. Чайковського. К. : Юрінком Інтер, 2006. 512 с.
5. Історія держави і права України : підручник : у 2-х т.. Т.1 / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. К.: Ін Юре, 2000. 648 с.
6. Історія держави і права України: Хрестоматія для студентів юридичних вузів та фак. / За ред. О. О. Шевченка. К.: Вентурі, 1996. 224 с.
7. Кузьминець О., Калиновський В. Історія держави і права України: навчальний посібник / За заг. ред. чл.-кор. Академії пед. наук України, проф. Я. Ю. Кондратьєва. К.: Україна, 2002. 448 с.
8. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ : Атіка, 2006. 352 с.
9. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посіб. К.: Знання, 2007. 471 с.
10. Історія держави і права України : підручник для юрид. вищих навч. закладів і фак.: у 2-х ч. Ч. 2 / А. Й. Рогожин, М. М. Страхов, В. Д. Гончаренко та ін.; За ред. А.Й. Рогожина. К.: Ін Юре, 1996. 448 с.
11. Терлюк І. Я. Історія держави і права України (Доновітній час): навчальний посібник. К.: Атіка, 2006. 400 с.
12. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України : навч. посіб. / К. : Юрінком Інтер, 2010. 381с.
13. Хрестоматія з історії держави і права України: навчальний посібник: у 2-х т. Т.1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. / За ред. В. Д. Гончаренка. К.: Ін Юре, 1997. 464 с.
14. Хрестоматія з історії держави і права України : навчальний посібник : у 2-х т. Т.2. Лютий 1917 р. – 1996 р. / За ред. В. Д. Гончаренка. К.: Ін Юре, 1997. 800 с.
15. Хрестоматія з історії держави і права України : навчальний посібник / Сост. А. С. Чайковський, О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.

3.2. Допоміжна література

1. Апарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини: навч. посіб. / В. С. Кульчицький, І. Й. Бойко, О. І. Мікула, І. Ю. Настася; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Львів : Тріада плюс, 2002. 88 с.
2. Андрусишин Б.І., Гуз А.М. Пам'ятки історії держави і права України. Київська Русь. К., 2003. 59 с.

3. Дубровіна А. Б. Суспільний лад, механізм управління та право України в період розкладу соціально-кріпосницької системи і зростання капіталістичних відносин (перша половина ХІХ ст.). К., 1996. 111 с.
4. Історія України. Галицько-Волинське князівство як форма української державності: Конспект лекцій. / Київ. держ. торг.-екон. ун-т; уклад.: О. М. Язвінська, П. П. Притуляк; Ред. С. В. Яценко. К., 1995. 29 с.
5. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України 1917 – 1920. Центральна Рада. Гетьманство. Директорія. К., 1997. 208 с.
6. Крижацький С. Д., Зубар В. М., Русява А. С. Античні держави Північного Причорномор'я. К., 1998.
7. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928 рр.). К., 1996. 396 с.
8. Кульчицький С. В. Спроба реформ (1956 – 1964). *Український історичний журнал*. 1998. – № 2 – 4. С. 102 – 114; С. 120 – 129; С. 91 – 102.
9. Лукашевич О. А. Конституція Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка ХVІІІ ст. Х. : Основа, 1996. 51 с.
10. Місінкевич Л. Л. Реабілітація жертв політичних репресій в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2009. 426 с.
11. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929 – 1941) / за ред. О. М. Мироненка, І. Б. Усенка. К., 2001. 164 с.
12. Смолій В. А., Ричка В. М. Угоди гетьманського уряду України з Московською державою (1654 – 1764 рр.) очима правознавця. *Укр. іст. журн*. 1993. № 4 – 6.
13. Степанков В. С. Проблеми становлення монархічної форми правління Богдана Хмельницького (1648 – 1657 рр.). *Укр. іст. журн*. 1995. № 4. С. 14 – 33.
14. Тищик Б., Вівчаренко Б. Суспільно-політичний лад і право України у складі Литовської держави та Речі Посполитої. Львів, 1996. 36 с.
15. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків / Д. Яворницький : у 3 т. К., 1989 1991.

4. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. http://pidruchniki.com/1584072045407/pravo/istoriya_derzhavi_i_prava_ukrayini
2. <http://westudents.com.ua/knigi/417-storya-derjavi-prava-ukrani-muzichenko-pp.html>
3. <http://www.studmed.ru/docs/document8794?view=1>
4. <http://uris.org.ua/istoriya-gosudarstva-i-prava-ukrainy>
5. <https://books.br.com.ua/themes/7/49>
1. <http://law.uqlc.ru/>
2. <http://textbooks.net.ua/content/view/4301/35/>
3. <http://www.zakroma.narod.ru/>
4. http://ukTexpOrt.gov.ua/ukr/z_info/ger/1_128.html
5. <http://textbooks.net.ua/contcnt/view/3363/2Q/>
6. <http://www.wikipedia.org/>
7. <http://imperiya.net/england.htm/>
8. <http://ua-referat.com/КонституціяФРН1994р>
9. <http://zen.in.ua>
10. <http://pidruchniki.ws/18570314/tiirism/nimechchina>

11. <http://ukrkniga.org.ua>
12. <http://pravnyk.info/idpzk21.html>
13. <http://textbooks.net.ua>
14. <http://ukrexport.gov.ua/ukr/zinfo/ger/1128.html>

Розробники навчально-методичних матеріалів:

Викладачі дисципліни – доктор історичних наук, професор

_____ Л. Л. Місінкевич

кандидат історичних наук, доцент

_____ Н.О. Стеньгач

26 серпня 2019 року

Схвалено кафедрою теорії та історії держави і права 28 серпня 2019 року,
протокол № 1.

Завідувач кафедри _____ Л.Л.Місінкевич

28 серпня 2019 року

Декан юридичного факультету

_____ С.А. Крушинський

29 серпня 2019 року

Погоджено методичною радою університету 19 вересня 2019 року, протокол № 2.

Голова методичної ради _____ І. Б. Ковтун

19 вересня 2019 року

Обліковий обсяг – 4,6 ум.др.арк.

Оновлення навчально-методичних матеріалів

Викладачі дисципліни –

доктор історичних наук, професор
_____ Леонід МІСІНКЕВИЧ
27 серпня 2021 року

кандидатка історичних наук, доцентка
_____ Надія СТЕНЬГАЧ
27 серпня 2021 року

Схвалено кафедрою теорії та історії держави і права 27 серпня 2021 року,
протокол № 1.

Завідувач кафедри _____ Леонід МІСІНКЕВИЧ
27 серпня 2021 року

Обліковий обсяг – 0,3 ум.др.арк.